

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

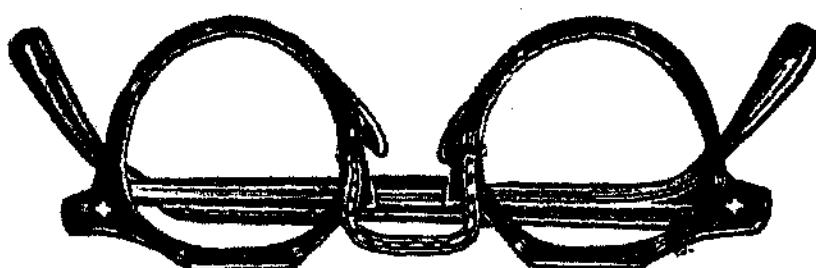
भास्कर लक्ष्मण नार्वेकर

नवीन फँशनप्रमाणे, सोन्या-चांदीचे, कल्चर मोत्यांचे दागिने तयार मिळतील व ऑडरप्रमाणे तयार करून दिले जातील. तसेच श्री. साईबाबांची सोने-चांदीची लॉकेट्स् व चांदीचे तयार फोटो मिळतील. एक वेळ भेट देऊन खात्री करा. सुंदर फँशनेबळ दागिने तयार करून घ्या.

१८४, ठाकुरद्वार रोड, मुंबई २.

दिव्य दृष्टीसाठी !

शिसा ऑप्टिशिअन्स

(चष्यांचे व्यापारी)

यांच्या येथे डौळ्यांच्या तज्ज्ञ डॉक्टरांकडून डोळे मोफत तपासून उंची व टिकाऊ चष्मे माफक दराने मिळतात.

छत्रीलक्ष्मण रोड, दादर (W. R.), मुंबई २८.

जैसें डोळ्यां अंजन भेटे । ते वेळीं दृष्टीसी फांटा फुटे ॥

मग वास पाहिजे तेथे प्रगटे । महानिधी ॥ शानेश्वर ॥

ही कदाचित् कविकल्पना असेल-पण डोळे काळजीपूर्वक तपासून अचुक चष्मा बनवून घेतल्यास, शतायुषी झालांत तरी दृष्टि स्वच्छ रहाते हैं सत्य आहे. याकरितां निर्दोष चष्मे बनविणार.

शॉटे आणि कंपनी

बोरभाट लेन, गिरगांव, मुंबई ४

यांचा सल्ला घेऊन निर्धास्त राहा.

वाहेरगांवीही फ्रेम्स, लेन्सीस् व प्रिस्किप्शनप्रमाणे चष्मे बनवून ऑडरप्रमाणे पाठवूं.

श्री कृष्ण मंदिर

या अंकांत—

- बाबांची लीला
- शिरडीतील रामनवमी महोत्सव
- संसाराकडून विट्ठलाकडे
- श्रीसाईराधारूत
- श्रीदास गणेशहाराज आणि कान्हा भिळ
- श्रीसाईबाबांची भूपाळी
- तुळजोकरीता
- —दे चरणी थारा
- श्रीबानेश्वर-जीवन
- पक्का स्थानातीले सहत्कार्य

इ. इ.

कृष्ण मंदिर
कृष्ण मंदिर
कृष्ण मंदिर
कृष्ण मंदिर

॥ विठ्ठल विठ्ठल म्हणा कीं आनंदानें ॥
॥ वैकुंठीं ध्वजा लाविली सार्द्दनाथानें ॥

सार्द्दनाबांच्या पूजेसाठी आजच आपल्या ऐपतीनुसार
सुचक मूर्ति खोरेदी करा.

त्याचप्रमाणे सार्द्दनाबांच्या पाढुका, फोटो फेस, लॉकेट,
आगळ्या, पूजेची भांडी, पंचारती, निरांजने, समई,
उडवती घरे, देव्हरे, कापूर, आरती, पंचामृत भांडी,
ताम्हणे, तबके, गंधाची ताटली, पळ्या वैगेरे नेहमी
तयार मिळतात. तसेच खरे कल्चर मोती नवप्रहादि
खडे तयार मिळतील.

स्थापना १९९९
ई.आर.मालपेकर
सोने चाढी व मोत्याच्या दागिक्यांचे व्यापारी

जितेकर धाळ
ठाकुरद्वारा पुढील

MATUNGA CLEANING WORKS

ESTD. 1934

Prop. S. V. PRADHAN

MODI NIWAS, BOMBAY 19

Washers, Dyers and Dry Cleaners.

A Pleasure to You—A Satisfaction to Us
Chemical Cleaners, Super Fine Darners

Master Dyers
FOR

Cotton, Woollen, Silken & Jari Whole Cloths

सर्व तज्ज्ञाच्या कपड्यांची धुलाई, रंग व रफू काम
व्यवस्थित करणार

माटुंगा क्लीनिंग वक्सर्स

(स्थापना १९३४)

मालक : एस्यू. व्ही. प्रधान

मोदी निवास, मुंबई १९

श्रीसाईलीलेतील जाहिरातीचे दर

	कहर पेज	कहर पेज	आंतील पान
२ रु—३ रु	४ शे		
पूर्ण पान एकाच बेल्स	रु. ६०	रु. ७५	रु. ४०
अर्धे „ „ „	रु. ३५	रु. ४०	रु. २५
१/२ „ „ „	रु. —	रु. —	रु. १५
१/४ „ „ „	रु. —	रु. —	रु. १०
पूर्ण पान एक वर्षाकरितां	रु. २००	रु. २५०	रु. १३५
अर्धे „ „ „	रु. १२०	रु. १३५	रु. ८५
१/२ „ „ „	रु. —	रु. —	रु. ५०
१/४ „ „ „	रु. —	रु. —	रु. ३५

वि. सू.:—जाहिरात देतेवेळी ५० टक्के आगाज रकम पाठविण्याची विनंती

श्री साईवाक्सुधा

श्री साई लीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत त्रैमासिक]

वर्ष ३४ वै : अंक २ रा

वार्षिक वर्गणी रु. २-४-० (ट.ख.सह)

एप्रिल—मे—जून १९५७

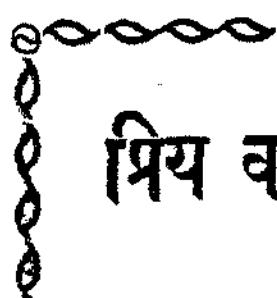
पाप जयांचे विलया गेले ।
ऐसे जे पुण्यात्मे वहिले ।
तेच माझे भजनी लागले ।
खूण लाधले ते माझी ॥ ११ ॥
साई साई नित्य म्हणाल ।
सात समुद्र करीन न्याहाल ।
या बोला विश्वास ठेवाल ।
पावाल कल्याण निश्चये ॥ १२ ॥

— श्री साईसचारित अ. १३

कार्यालय—

ईस्ट अँण्ड वेस्ट इं. कं. बिलिंगा,
४१५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुं. १

प्रिय वाचक—

श्रीसाईलीलेचा चालू अंक हा एप्रिल मे-जूनचा अंक आहे. याच्या आघोंचा अंक हा जानेवरी-फेब्रुवारी-मार्च या तिमाहीचा अंक होता. तिमाही संपत्या-नंतर येणाऱ्या महिन्याच्या एक तारखेला अंक प्रसिद्ध होतो. यामुळे गेल्या वर्षी आम्ही त्या महिन्याचें नांव अंकाच्या मुख्यपृष्ठावर घालण्याचा उपक्रम सुरु केला होता. पण यामुळे आमच्या कांहीं वर्गणी-दारांचा घोटाळा होतो असें आढळून भाले आहे! आकटॉबर-नोव्हेंबर-डिसेंबरच्या अंकाच्या मुख्यपृष्ठावर 'जानेवारी १९५७' असें लिहिल्यामुळे कांहीं वर्गणीदारांचीं आम्हांला पत्रे आलीं की, 'आम्हांला जानेवारीचा अंक मिळाला पण आधोंचा डिसेंबरचा अंक कोठे आहे?' हा घोटाळा टाळावा म्हणून चालू अंकापासून आम्ही पूर्वीची प्रथा चालू केली आहे. ज्या तिमाहीचा अंक अंक असेल त्या तीन महिन्यांचीं नांवें अंकाच्या मुख्यपृष्ठावर देण्यांत येतील; म्हणजे वाचकांचा गैरसमज होणार नाहीं.

वाचकांना आवाहन

चालू अंकापासून एक मनोवेधक सत्य-कथा-माला आम्ही सुरु करीत आहोत. संतांचीं चरित्रे वाचतांना पुष्कळदां कल्पितापेक्षांहि अद्भुत असे प्रसंग त्यांच्या जीवनांत घडलेले आढळून येतात. अशा प्रसंगांच्या सत्य-कथा देण्याचें आम्ही योजले आहे. या अंकांत, श्रीदासगणू

महाराज हे नोकरीत असतांना एका क्रूर भिळ दरोडेखोराचा शोध लावण्याच्या कामीं त्यांच्यावर कोणकोणते प्रसंग आले, याचें एखाद्या काढंबरीपेक्षांहि सुरस वर्णन आम्ही देत आहोत.

तत्त्वज्ञानाच्या केवळ शुष्क चर्चेपेक्षां, गोष्टी सांगत सांगत आपल्या जीवनांतील अनेक प्रभांना उत्तरे देण्याच्या पद्धतीचा साईलीलेत अवलंब केलेला आहे, असें वाचकांना आढळून येईल. साधुसंतांच्या आणि देवादिकांच्या गोष्टी, उद्बोधक आख्यायिका, संस्मरणीय वचने, बोधपर सुलभ लेख, इत्यादींनी साईलीलेचा प्रत्येक अंक हा वाचनीय, मननीय व संग्राह्य असा व्हावा यासाठीं आम्ही आमच्याकडून सतत कसोशी करीत आहोत. गेल्या कांहीं वर्षीत ठराविक तारखेला वाचकांच्या हातीं अंक पडेल अशी दक्षताहि आम्ही घेतलेली आहे. अंक अधिकाधिक आकर्षक आणि अधिकाधिक संग्राह्य करण्याची आमची मनीषा आहे. यासाठीं वाचकांचे साहाय्य आम्हांला हवें आहे. सध्यां साईलीलेचे जे वर्गणीदार आहेत त्यांनी प्रत्येकानें एक आणखी वर्गणीदार साईलीलेला मिळवून द्यावा अशी आमची कळकळीची विनंती आहे. हें त्रैमासिक शिरडीच्या साईबाबा संस्थानाच्या वतीनें निघतें. त्रैमासिकासाठीं संस्थानकडून ठराविक आर्थिक साहाय्यहि होतें. परंतु हें त्रैमासिक आहे याच किंमतीत अधिक

पृष्ठांचे आणि भरगच्च मजकुराचे असें द्यावें अशी आमची तळमळ आहे. हें त्रैमासिक खर्चाच्या दृष्टीने आपल्या पायांवर उभे राहुं शकले तर आमची ही इच्छा पुरी करतां येईल आणि वाचकांची अधिक सेवा आमच्या हातून घडेल. यासाठी आम्ही वाचकांना हें आवाहन करीत आहोत. प्रत्येक वर्गणीदाराने आपल्या आसमित्रांना सांगून किमान एक वर्गणीदार मिळवून द्यावा. आमच्या या विनंतीचा अव्हेर होणार नाही अशी आम्हांला खात्री आहे.

शिरडी क्षेत्रांतील व्यवस्थेवाचत-

शिरडी क्षेत्राचे माहात्म्य प्रतिदिन वाढत असल्यामुळे लोकांचे शिरडी-बद्दलचे कुतूहल वाढावें आणि शिरडी-संबंधी विविध दृष्टिकोणांनु विविध लोकांनी बोलावें व लिहावें हें हें स्वाभाविकच आहे. नव्या लोकसमेच्या गेल्या अधिवेशनांत तर एका खासदाराच्या शपथविधीच्या वेळी त्याने “ईश्वर आणि सद्गुरु श्रीसाईबाबा यांना स्मरून” अशी शपथ घेतल्यामुळे एक दिवस भारतांत साईबाबांचे नांव सर्वतोमुखी झाले. अशा परिस्थितीत शिरडीकडे अधिकाधिक लोकांचे लक्ष वेधावें आणि तेथील वातावरणाबद्दल अधिकाधिक चर्चा व्हावी हें युक्तच आहे.

या चर्चेत प्रशंसे वरोबर टीकेचे उद्गारही निघतात. शिरडीला येणाऱ्या भक्तांची व्यवस्था नीट व्हावी आणि बाबांचे पूजन त्यांना निर्वेधपणे घेतां यावें यासाठी येथें अनेक सोयी संस्थानांने केल्या आहेत. या सोयी सर्वांगपरिपूर्ण

आहेतच असें कोणी म्हणत नाही सुधार-णेला पुष्कळ वाव आहे असेंच व्यवस्थापक मंडळ मानते. पण पुष्कळदां सोयी याच गैरसोयी आहेत अशी टीका केली जाते हें पाहून सखेद आश्र्य वाटते.

नमुन्यादाखल आज एकाच गोष्टीचा उल्लेख करतो. शिरडीला येणाऱ्या अनेक भक्तांना समाधिस्थळी एकादशणी लघुरुद्र महारुद्र, वगैरे पूजाविधी करण्याची इच्छा असते. अशा भक्तांची संख्या कधीं कधीं एकाच दिवशीं पन्नास शंभरहि असते. आतां या बाबतीत कांहींच नियम लावून दिला नाहीं, कसलीच शिस्त ठेवली नाहीं, तर काय होईल? मंदिरांत पूजोत्सुक भक्तांची गर्दी होईल. प्रत्येकाला आपण पूजा प्रथम आटोपावी असें स्वाभाविक वाटत असते. या इच्छेमुळे पूजास्थानीं सर्वांचीच झुंबड उडेल आणि कोणालाच शांत व स्वस्थ चित्तानें पूजा करतां येणार नाहीं. या गर्दीत एखादा भक्त सकाळी सहा वाजतां मंदिरांत येऊनहि त्याला बारा वाजेपर्यंत ताटकळत गर्दी ओसर-ण्याची वाट पाहावी लागेल, तर एखादा तामसी भक्त सर्वांत मागाहून येऊन सर्वांच्या आधीं पूजा करण्याची संधी साधून घेईल. असें घड्हे नवे आणि सर्वांची वाजवी सोय व्हावी म्हणून संस्थानांने एक नियम केला आहे. तो असा की समजा कोणाला लघुरुद्र करायचा असेल तर त्यांने संस्थानाच्या कचेरीत या विधीला ठरविलेले पैसे भरावे, पावती घ्यावी व मंदिरांत जाऊन रांगेत बसावें. त्याची पाळी येईल तेव्हां तो भक्त पावती दाखवितो आणि सर्व

पूजाकर्म यथासंग करतो. कचेरीत भरलेल्या पैशाखेरीज त्याला दक्षिणा वगैरेसाठीं ब्राह्मणांना निराळे पैसे द्यावे लागत नाहीत. पूजा करण्याची सर्वांची इच्छा या पद्धतीनें कसलीहि घाई गडबड न होतां आणि गोंधळ न माजतां स्वस्थपणे पुरी होते.

पण भक्तांना निवेद मनानें पूजा करतां या वी आणि त्यांच्याकडून गैरवाजवी पैसा उकळला जाऊ नये यासाठीं केलेल्या या व्यवस्थेचाच विपर्यास कांहीं लोक करतात आणि संस्थानवर व्यापार-बाजीचा आरोप करतात ! सोयीसाठीं निर्माण केलेली शिस्त हीच कांहींतरी वाईट गोष्ट आहे असें हे लोक म्हणूं लागतात !

चांगल्या गोष्टीचाहि विपर्यास कसा हातो याचा नमुना म्हणून हें उदाहरण सांगितलें. शिरडीतील व्यवस्थेबद्दल भक्तांच्या ज्या तकारी असतात त्या दूर करण्याचा अविरत प्रयत्न व्यवस्थापक मंडळाकडून चालू असतो. पण भक्तांनीहि तेथील व्यवस्था-खात्याशीं सहकार्य करणें अगत्याचें आहे. बाबांच्या दर्शनासाठीं आलेला प्रत्येक माणूस तेथून परत जायला निघतांना अंतकरणांत शांतता व समाधान प्राप्त करून निघावा हीच संस्थानची इच्छा आहे. परस्पर समजूत व

सहकार्य यांनीच हें घडणे शक्य आहे. असो.

वाड्मयप्रभु त्रिलोकेकर यांचे शोचनीय निधन

शानेश्वरीचे एक गाढे व्यासंगी, जुन्या पिढींतील एक नामवंत कवि आणि टीकाकार, साईलीलेचे विद्वान् लेखक वाड्मयप्रभु खं. स. त्रिलोकेकर यांचे थोड्याशा आजारानंतर गेल्या मे महिन्यांत देहावसान झालें, हें कळविष्यास आम्हांला अतिशय दुःख होतें. चिकित्सकता आणि श्रद्धा, कवित्व आणि विद्वत्व यांचा मनोहर संगम कै. त्रिलोकेकर यांच्यामध्ये झालेला होता. संतवाड्याचा आणि तत्त्वज्ञानाचा गाढ व्यासंग असूनहि विद्वत्तेचा अहंकार त्यांच्यामध्ये नव्हता. बाबांवर त्यांची भक्ति होती आणि साईलीलेवर त्यांचे निःसीम प्रेम होतें. त्यांच्या निधनामुळे महाराष्ट्र एका व्यासंगी विद्वानाला अंतरला आहे आणि आमचा एक प्रेमळ स्नेही व मार्गदर्शक नाहींसा झाला आहे. त्यांच्या निधनामुळे त्यांच्या असंख्य आस-मित्रांना झालेल्या अनिवार दुःखांत आम्हीहि सहभागी आहोत.

—संपादक

शासांची टीका

डॉ. रस्तुमजी हे पारशी समाजांतील आहेत. ते शिर्डी संस्थानच्या धर्मार्थ दवाखान्यांत डॉक्टर आहेत. श्री. बाबा आपल्या सुद्भक्तांस आपणांकडे कसे ओढून आणीत आहेत द्याचा बोध डॉ. रस्तुमजींच्या मुलाखतीवरून होत आहे. डॉ. रस्तुमजी १९३० मध्ये मुंबईत डबल न्यूमोनियाने आजारी पडले त्यामुळे त्यांना अॅम्ब्युलन्समधून पाशी जनरल हॉस्पिटलमध्ये नेण्यांत आले. त्यांची स्थिति कठीण असल्याने त्यांना गॅसवर ठेवले होते. सुप्रासिद्ध डॉ. विलीमोरिया व डॉ. गिल्डर यांचे उपचार सुरु होते. अशा त्या उभयतांनी सर्व आशा सोडली होती. डॉ. रस्तुमजी बेशुद्ध पद्धन होते. अशा स्थिरीत श्री. साहं महाराजांनी त्यांना दृष्टांत दिला. पलंगाजवळ जाऊन विचारले, “हमको पहचानता है?” डॉक्टरांनी मानेनेच नाहीं म्हणून सांगितले. तेव्हांनि फिरून सांगितले, “पहले अच्छे हो जा—ओ. फिर पीछेसे पहचानोगे.” इतके बोलून डॉक्टरांच्या पलंगास फेरी घालून ते अदृश्य झाले. दृष्टांतानंतर डॉ. रस्तुमजी एकदम शुद्धीवर आले. हे पाहून हाऊस सर्जन डॉ. दारूवाला यांना आश्र्वय वाटले. त्यांनी फोन करून डॉ. गिल्डरना बोलावले. डॉ. गिल्डरनीं एकवार प्रकृती पाहून सांगितले, “आणखी चारपांच

तासांनंतर निश्चित काय तें समजेल.” ज्यांच्यावर समर्थांची प्रत्यक्ष कृपा झाली, त्यांच्या संबंधाने डॉक्टर काय सांगणार? सायंकाळी डॉ. गिल्डर व डॉ. विलिमोरिया यांनी तपासले तेव्हां त्यांना महान आश्र्वय वाटले. कारण त्यांनी सर्व आशा सोडलेली होती. डॉ. रस्तुमजी लौकरच वरे होऊन आपल्या घरीं आले.

पण त्यांना स्वप्रदर्शन दिलेल्या त्या महात्म्याचा सारखा ध्यास लागला. अशा स्थिरीत सहा महिने गेल्यावर श्री बाबांनीं त्यांच्यावर फिरून कृपा केली. डॉ. रस्तुमजींना बसमध्ये शेजारच्या गृहस्थांच्या हातांत श्रीसाईमहाराजांचे इंग्रजी चरित्र दिसले. पुस्तकावरील फोटो पाहतांच हाच तो महात्मा अशी त्यांची खात्री पटली. त्यांनी तें पुस्तक हातांत घेऊन पाहिले व लगेच श्रीसाईबाबांचा फोटो व चरित्र मागवून घेतले. त्या फोटोची अत्यंत भक्तिभावाने पूजा करू लागले. आपल्याला पुनर्जन्म देणाऱ्या महात्म्यांच्या सेवेत उर्वरित आयुष्य घालवावें असें त्यांचे मन त्यांस ग्वाही देऊ लागले. सन १९४९ पर्यंत ते शिरडीस आले नव्हते पण रात्रंदिवस बाबांचाच ध्यास! शिरडीस आल्यावर त्यांनी सर्व आयुष्य बाबांच्या सेवेत वेंचण्याचा निर्धार केला. श्रीबाबा भक्तांच्या सदिच्छेस

नेहमीं साह्य करतात. त्याप्रमाणे संस्थानने शिर्डी येथें धर्मार्थ दवाखाना काढला. तेव्हां त्याची सर्व जबाबदारी डॉ. रस्तुमजींनी स्वेच्छेने उचलली. दवाखान्यांत सर्व आधुनिक साधने व उपकरणे आहेत. शहरांत मोठमोठ्या दवाखान्यांतूनही बरे न झालेले रोगी ह्या दवाखान्यांतून बरे होऊन गेले. त्याचें कारण म्हणजे श्रीबाबांची कृपा व डॉ. रस्तुमजींची धार्मिक भावनेची सेवा !

असाध्य आजार बरा झाला !

डॉ. रस्तुमजींच्या धर्मपत्नीवर धार्मिक संस्कार आहेत. खेरीज एका आश्र्वयकारक घटनेने ते अधिक प्रबळ झाले. सौ. रस्तुमजींना डोळ्यांचा आजार झाला. मुंबईतील डोळ्यांचे तज्ज यांनी सांगितलें की हष्टी अधू होत जाऊन एका वर्षात पूर्ण अंधत्व येईल ! डॉ. रस्तुमजी स्वतः जरी डॉक्टर असले तरी त्यांची औषधांपेक्षां श्रीसाईबाबांच्या सामर्थ्यावरच विशेष श्रद्धा आहे. नोव्हेम्बर १९४९ मध्ये बाईंना हातास घरून शिरडीस आणण्यांत आले. बाईंने समाधि मंदिरांत जाऊन बाबांची अंतकरणपूर्वक प्रार्थना करून नवस केला की ‘माझे डोळे बरे झाल्यास मी तुझ्या पालखीसाठी स्वतः विणलेली शाल अर्पण करीन !’ बाबांची कृपा झाली. तज्ज डॉक्टरांच्या म्हणण्यांच्या अगदी उलट होऊन एका वर्षात बाईंची हष्टी पूर्ण सुधारली. सौ. रस्तुमजींनी स्वहस्ते शाल विणून पालखीसाठी अर्पण केली. ज्या डोळ्यांना शाल दिसणे-ही अशक्य होते त्यांच्याच आधारावर बाईंनी उत्कृष्ट शाल विणली.

मुंबई येथे सर्वश्रेष्ठ डोळ्यांच्या तज्जाला सौ. रस्तुमजींची केस दाखवली. त्यांनी अत्यंत काळजीपूर्वक तपासणी करून सांगितले की ही केस व्हिएन्नामध्येहि असाध्य गणली गेली असती ! अशी केस शिरडीस दुरुस्त व्हावी हैं बाबांचेच सामर्थ्य !

तळमळीच्या प्रार्थनेचे फळ

श्रीबाबांच्या समाधि काळा नंतर सुमारे बारा वर्षांनी कै. तात्याजी कोते पाटाल दम्याच्या विकाराने आजारी पडले ताज्या अंजिराच्या रसांतून औषध दिस्याखेरीज गुण येणे अशक्य, असें वैद्यांनी सांगितले. तो अंजिरांचा हंगाम नव्हता सुक्या अंजिराचा उपयोग होणार नाही असें वैद्यांनी सांगितले होते. श्री. बाबाजी गुरव यांचे तात्याजी पाटलांवर वडिलांस-मान प्रेम ! समाधि मंदिरांत जाऊन त्यांनी श्रीबाबाची कळवळ्याने प्रार्थना केली, “देवा, केवळ तात्या पाटलास जीवदान मिळावै म्हणून तू आपले देह विसर्जन केलेस. ह्यावेळीही तूच त्यांना यातनामुक्त केले पाहिजेस !” श्री. गुरव संस्थानचे खजीनदार आहेत. ते काकड आरतीस नियमाने हजर असतात. त्याप्रमाणे मंदिरांत गेले असतां पुजाच्याने त्यांना आश्र्वयुक्त आवाजाने हांक मारून समाधीवरील चमत्कार दाखवला. तेथें डजनभर अगदी ताजे अंजिर होते ! अगदी नुकतेच झाडावरून तोडून आणल्यासारखे !! श्री. गुरव आश्र्वयाने थळ झाले. त्या अंजिरांच्या उपचाराने तात्या पाटील रोगमुक्त झाले.

(श्री. पां. बा. कवडे यांनी लिहिलेस्या श्रीसाईमहाराजांच्या चरित्रावरून)

...शिरडींतील वैशिष्ट्यपूर्ण...

...रामनवमी—महोत्सव ...

~~~~~ लेखक—एक साईभक्त ~~~~

श्रीक्षेत्र शिरडी येथे श्रीमत्परब्रह्म सद्गुरु साईनाथ महाराज यांच्या समाधिमंदिरांत श्रीसद्गुरु साईनाथांनी आरंभिलेला परंपरागत चालू असणारा श्रीरामनवमी महोत्सव सोहळा अपूर्व होता. श्रीसाईबाबांचे ध्यानयोगानें पवित्र झालेल्या या क्षेत्रांत बाबांचे समाधिनंतर अव्याहतपणे हा उत्सव अखंडपणे वाढत्या वैभवाने चाललेला आहे.

शिरडी माझे पंढरपूर श्रीसाईबाबारमावर, हा संत श्रेष्ठ दासगणूमहाराजांचा अनुभव लक्षावधि भोव्या भाविकांना या उत्सव सोहळ्यामध्ये सहज अनुभवितां आला. श्रीबाबांची समाधि, ब्रह्मपीठच तै! या स्थानांत येणारा साधक भक्त या समाधि ब्रह्मासन्निधि येतांच ‘ब्रह्मानंदी लागली टाळी आतां कोण देहा तै सांभाळी’ हा अनुभव येतो. बाबांचे समाधिस्थान म्हणजे हजारों भक्तांचे स्फुर्तिस्थान. या समाधिस्थानीं बाबा आपल्या भक्तांवर अमृतदृष्टीनें कृपाकटाक्षांचा—ब्रह्मचैतन्याचा साक्षात्कार अखंडपणे देत आहेत. पंढरपूर, आळंदी, गाणगापूर, नरसोबाबाडी या क्षेत्रांत मिळणारा साक्षात्कारी अनुभव, त्र्यंबकेश्वर काशी विश्वेश्वर रामेश्वर या ठिकाणी अनुभवितां येणारा पूजासोहळा—उपासना

क्रम यांतील आनंद तसेच गिरिकंदरांत पूज्य अशा तपोवनांदून प्रतीत होणारा अननभूत आनंद—या सर्वांचा एकसमयावच्छेदे मिळणारा अखंड—आनंद या ठिकाणी एकत्र एकदम अनुभवितां येतो. ‘असो नसो भाव आलों तुझिया पाया कृपा दृष्टी पाहे मजकडे श्रीपंढरि साईराया’ ही अनुभूति अनंत भक्तांना अनुभवितां येते. शिरडींत काय आहे हे प्रत्यक्ष अनुभविल्यानंतर न बोलतांच आनंदमय आनंदांत प्रत्ययास येते. ‘वेदज्ञ गेला पुढे मौनावला—तै गुह्य तुजला प्रात कैसे! यांतील प्रश्नाप्रमाणे ‘पूर्व सुकृताचा पूर्ण अभ्यासाचा दास सद्गुरुचा तोचि जाणे। सद्गुरुचा दास होऊन त्यांच्याचरणी अनन्यभावे शरणागति स्वीकारल्यानंतर शिरडींतील अनुभव अनुभवितां येतो.

लहान मोठे, विद्वान, शिक्षित, सुधारक, सनातनी, बुद्धिवादी, तत्त्ववादी, सुसंस्कृत नागरिकांपासून तो खेड्यांतील शेतकरी ग्रामीण जीवनापर्यंत विविध थरांतलि अनेक प्रकारचे अनेक भाषा, संप्रदाय, जाती, धर्म, उपासना पद्धती यांत गढलेले अशा विविधभक्तांची श्रीसाईबाबांवरील एकनिष्ठ अशी सामुदायिक भक्ति पाहिली म्हणजे मानवांचा—आतां विश्वालम्के देवै—

या विश्वात्मक ब्रह्मस्थितिचा अनुभव येतो. आपआपला सर्व अहंकार-अहंभाव दुजाभाव-भेदभाव हा भावाभावांतील दूरवलंबी भाव विसरून-श्रीसाईनाथ हा एकच भाव ध्यानीं घेऊन ‘यारे यारे भलते नारी नरस्त्री शूद्रादि आघवे या सर्वांचे भक्तिभावांचे मीलन या शिरडीक्षेत्रांत होते. एक भाव, एक ठाव,—हा अनुभव येथें येतो. बाबांचा प्रसाद सर्व आबालवृद्ध सर्व पंथ जाती-भाषांचे लोक एकाच पद्धतीनें एक ठिकाणी ‘सहनाववतु सहनौमुनक्तु या पद्धतीनें मोठ्या प्रेमाने सेवन करीत असतात. अन्य क्षेत्रांत शिरडीचे पद्धती प्रमाणे अद्यावत् सामूहिक व सार्वजनिक राष्ट्रीय अशा तज्ज्ञेचे भक्तिभावांचे प्रत्यक्ष अधिष्ठान नाही. शिरडीचे वैशिष्ट्य हें आहे. हें खरे भारतीय क्षेत्र आहे. ब्राह्मणापासून तो अनंत जाती जमातींतील लहान मोठे सुशिक्षितांपासून तो सामान्यांपर्यंत पार्श्वी, सुसलमान, विश्वन इत्यादि विविध धर्मांचे लोक-भारतीय संस्कृतांचे ब्राह्मविद्येचे अधिष्ठान पुढे ठेवून-इये मन्हाठिचिये नगरी-ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करी। घेणे देणे सुखचिवरी हो देई—ही अनुभूति अनुभवितांना आनंदित होत होते. शिरडीच्या या सोहळ्यांत भारतीय एकता आध्यात्मिक भक्तिभाव आणि विश्वबंधुत्वाचा अनुभव एकसमयावच्छेदे प्रतीत होत होता.

शुक्रवरपासूनच शिरडी क्षेत्रांत उत्सवाचे वातावरण दरवळूं लागले. हजारो भक्त भाविक झुंडीवर झुंडीनें येत होते. शिरडी संस्थानचे विश्वस्थ समितीचे वतीनें येणाऱ्या भक्तजनांच्या आसन्याकरितां-सुंदर निवासस्थाने आहेत. विद्युहीपांची

सोय, अद्यावत शौच गृहे, स्नानगृहे, निवास भोजनादि व्यवस्था अद्यावत आहे. येणारा साधक जणुं आपल्या मायमाहेरवरीच आलेला आहे. त्याच्या सर्व सुखसोर्योंची मायमाऊलीच्या कळवळ्याने-प्रेमाने यथासंभव-व्यवस्था संस्थानचे कार्यकर्ते करीत असतात. पूजा उपासना पद्धति ठरवलेली असल्यामुळे या पद्धतीप्रमाणे कुणालाही बाबांची पूजा अभिषेक पारायण इत्यादिकांपैकीं झेपणारा व आवडणारा कार्यक्रम करतां येतो. कीर्तन, प्रवचन, भजन इत्यादि कार्यक्रम चालूच असतात. पहाटे पांच वाजतां काकड आरतीचे दृश्य, दहा वाजतां पूजा दुपारी १२ वाजतां आरति संध्याकाळीं सात वाजतां आरती आणि रात्री शेजारती हे कार्यक्रम हृदयंगम व हृदयस्पर्शी असतात.

हा सोहळा वैकुंठांनी नाहीं, हा संतांचा अनुभव येथें येतो. या उत्सवांत पुण्याचे श्री. अनंतराव आठवले, श्रीसंत दासगणू महाराज यांच्या परंपरेतील कीर्तनकार यांची कीर्तने झालीं. बाबांचे परमभक्त मुंबईचे प्रसिद्ध पंडित पद्मनाभशास्त्री पालये यांचीं बाबांचे कार्य यावर प्रवचने झालीं. अनेक कलावंत भजने झालीं. यांची प्रेमळ संगीत भजने झालीं. मन्दकताः यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि’ हे भगवंताचे सांगणे आणि वागणे येथे प्रतीत होत होते. रामनवमीचे दिवशींचा सोहळा तर वेगळाच होता. आदल्या रात्रीं अखंडपणे भजने चालूच होतीं. मोठ्या पहाटेपासून स्नाने करून पहाटेस ला। वाजतांच हजारो भक्त-स्त्रीपुरुष भक्तिभावाने काकड आरतीसिठी उभे

होते. पूजा अभिषेकासाठी बसच्या क्यू-प्रमाणे हजारो स्त्रीपुरुष रांगेत उमे होते. आपली निष्ठा, भक्तिप्रेम, सौजन्य, सेवा, सहकार्य, यांनी ते हळुहळूं आपला नंबर मिळवून पूजा अभिषेक करीत होते. शिरडीच्या पूजा अभिषेकाचे हश्य व अनुभव प्रत्यक्ष पाहिल्याशिवाय त्यांतील आनंद उपभोगतां येणार नाही. दर्शनासाठी रीघ अखंड चालूच होती. दुपारचे कीर्तन-कीर्तनकार भक्तिभावांत रंगलेले आणि सदृगुरु कृपेने ब्रह्मानंद उपभोगलेले संत दासगणू महाराजांचे नम्र शिष्य श्री. अनंतराव आठवले-ज्यांनी सदृगुरुला आठवले परमेश्वराला हृदयसंपुटी सदृगुरु-स्वरूपांत साठवले त्यांनी श्रीसाईनाथांचे भक्तिप्रेमानंदानें भक्तांना कीर्तनानंदांत देहभाव विसरून एकरूप केले. हजारे स्त्रीपुरुष भक्तिप्रेमानंदांत तळीन झाले होते.

कीर्तन हें लोक शिक्षणाचे सांस्कृतिक निष्टेचे लक्षण आहे. सामुदायिक आणि वैयक्तिक वर्तन आचरण करून असावै परमेश्वराला श्रीसदृगुरु स्वरूपांत करून ओळखावै करून शरण जावै याचे रसाळ अनुभवाचे बोल बुवांचे मुखांतून श्रीसाईनाथ वदवीत होते. ‘बोलविता धनी वेगलाची’ याच श्रद्धेने बुवांचे कीर्तन चालू होते. श्री. आठवले हे धंदेवाईक कीर्तनकार नाहीत. आपला व्यवसाय संभाळून ईश्वर सेवा करण्याची आवड असल्यामुळे भक्तिप्रेमाने कीर्तन करितात. श्रीसंत कवि दासगणू महाराजांचे चरित्र त्यांनी लिहिलेले आहे. सुदृढ तरुण, सुविद्य, सुशील शास्त्रज्ञ नागरिक व समाजसेवक हरिदास असा सर्वांग सुंदर समन्वय बुवांचे व्यक्तित्वांत एकरूप झालेला आहे. वक्ते,

लेखक, अभ्यासू, सदृगुरुचा दास, अनन्य भक्त आणि निरहंकारनिरभिमानी विद्वान या हष्टीने श्री. आठवले यांचे व्यक्तिमत्व अविस्मरणीय आहे. महाराष्ट्रीय परंपरेतील हा भव्य साक्षात्कारच आहे. शिरडी संस्थानचे विश्वस्थ-कार्यकर्ते यामध्ये सर्व व्यवसाय दर्जाचे-श्रीमानापासून विद्वानां पर्यंत सर्व प्रकारचे लोक आहेत. या सवाचे वैशिष्ट्य-हे सर्वजण निरभिमान वृत्तीने सेवा करीत असतात. उच्च पदवीधर, व्यापारी, पंडित, शास्त्री, तसेच इंजिनीअर वकील डॉक्टर वृतपत्र व्यवसायी इत्यादि पेशाचे व्यवसायाचे लोक स्वयंसेवक होऊन काम करीत असतात, राष्ट्रीयत्वाचा परिपोष भारतीय अध्यात्मिक असै उच्च मानवी मूल्य जनमनांत दृढ करीत असतात हेही शिरडीचे वैशिष्ट्य आहे.

भारताची परंपरा ही अध्यात्माची विश्वबंधुत्वसहिष्णु सत्प्रवृत्त सुसंस्कारांची आहे. ‘न घडो कोण्याही जिवाचा मत्सर’ हे भारतीय अध्यात्म संस्कृतीचे लक्षण आहे. शिरडीमध्ये हे लक्षण अनुभवा। येते. भारतीय तीर्थक्षेत्रांत शिरडीचे हे वैशिष्ट्य निर्माण झाल्यास भारताचे भारतीयत्व हें मानवतेचे वैशिष्ट्य म्हणून जगद्वंद्य होईल.

श्रीसाईनाथ महाराजांची समाधि सन १९१८ मध्ये झाली त्यानंतर गेली ३९ वर्ष हा सोहळा उत्सव अखंडपणे चालू आहे बाबांचे चरित्र म्हणजे संतचरित्र. संतांचे संतपण त्यांच्या सञ्चिध येऊन त्यांची सेवा संगति केल्या शिवाय समजत नाही. संत संग देगा सदा हें मागणे आणि त्याप्रमाणे वागणे हें महाराष्ट्रीयांचे राष्ट्रीयत्व आहे. महाराष्ट्र संतांनी निर्मिलेला

राखलेला, वाढवलेला पुरस्कारिलेला आणि जगद्विकासांत प्रभावी केलेला महान् प्रांत आहे. भेदभाव रहित ऐक्य हे महाराष्ट्राचे श्रीद-यासाठीं महाराष्ट्रांतील तीर्थ क्षेत्रांत संतांनी अखंड ध्येय-दीप—ध्यान ध्येय ध्याता—ही त्रिपुटी जागृत ठेवलेली आहे. महाराष्ट्र हा देहू आळंदी पंढरपूर शिरडी येथील वातावरणांत आहे. ‘इये मन्हाठीचिये नगरी—ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करी घेणे देणे सुखचि वरी—ही संतशिरोमणी शानेश्वर महाराजांची प्रचीति शिरडी या महाराष्ट्रीय क्षेत्रांत पूर्णत्वानें येते.

श्रीसाईनाथमहाराज हे नाथ संप्रदायांतील महान् योगी. श्रीशानेश्वर माऊली ज्या नाथ संप्रदायांतून प्रकटली त्याच शानगंगेतून श्रीसाईनाथ प्रकटले. शानदेवे रचिला पाया—तुका झालासे कळस ही संतकृपेनै घडलेली महाराष्ट्र संतसंस्कृतीची इमारत साईनाथांनी आपल्या दिव्य धुनीनै, उदीनै राम उपासनेनै आणि अखंडपणे सर्व धर्मांच्या भाविक भक्तांना वावरण्यासाठी—आपला संसार सुखाचा करून घेण्यासाठी सर्वांसाठी खुली केली मोकळी दिली. परमेश्वराची भक्ती हेच मुख्यसाधन धर्म हे बंधन नसून तें लक्षण आहे. कर्तव्याचे रक्षण करण्याचे साधन आहे. परमेश्वर सर्व प्राणीमात्रांचे ठिकाणी

सर्वांतर्यामी सारखाच आहे. सर्वांभूती भगवंत पहाणे आणि त्याप्रमाणे नित्य नैमित्तिक व्यवहारांत वागणे हीच श्रीसाईनाथांची शिकवण. सन १९१८ साली त्यांची समाधि झाली. तत्पूर्वी किमान साठ वर्ष त्यांचे वास्तव्य शिरडी क्षेत्रांत झाले. सन १८५७ नंतरचा हा काळ—याच काळांत भारतीय स्वातंत्र्यप्राप्तीचे समुद्रमंथन चालू होते. या समुद्रमंथनातून लोकमान्यांसारखे महान राष्ट्र धुरीण प्रकटले. श्रीसाईनाथ हे या विचारमंथनाची मंथा होत. शिरडीच्या या क्षेत्रांत या महान पुरुषानें राष्ट्रीयत्वाची भारतीय आध्यात्मिक संस्कृतीची उपासना आणि जोपासना आत्यंतिकतेनै करून सर्व प्रकारच्या लोकांना सत्यधर्मांचे संतांच्या शिकवणुकीचे रहस्य उल्घाडून आचारणांत आणून दाखविले. धर्म नीतीचा ऐकुनि व्यवहार निवडिले सार असारते। तुका म्हणे धर्म रक्षावयासाठीं देवासही अटी जन्म घेणे॥ या संतशिरोमणी तुकाराम महाराजांच्या अभंग वाणी प्रमाणे श्री साईनाथांची रहाणी, वागणी करणी वाणी आणि समाजाच्या मनोभूमिकेची उभारणी होती. साईचरित्राचा राष्ट्रीयत्वाद्वारा मोठा संबंध आहे. रामरायाचा राष्ट्रपुरुषाचा महान् उत्सव साईनाथांनी याचसाठीं सुरु केलेला आहे.

संसारकदून विटुलाकडे—

दुःखाचा आधात हा चित्तशुद्धीसाठी ईश्वरानें दिलेला वर-प्रसाद असतो. पण हा प्रसाद ग्रहण करण्यालाहि माणसाच्या मनाची तयारी ब्हावी लागते. ही तयारी करण्याइतकी झुंजार वृत्ति ज्याच्यामध्ये आहे त्यालाच संतप्त लाभते. संतश्रेष्ठ श्रीतुकाराम महाराज यांच्या मनाची संसारकदून विटुलाकडे कशी कशी प्रवृत्ति वळत गेली, याचा अभ्यास अलीकडे अधिकाधिक होऊं लागला आहे. मराठींतील एक व्यासंगी विद्वान् कै. पु. मं. लाड यांनी तुकाराम महाराजांचे जै चरित्र लिहिले आहे, त्यांत या अभ्यासाचे चिकित्सक वळण आहे. त्या चरित्रांतील ‘सारासार विवेक’ या प्रकरणामधील कांहीं भाग जिव्हासू वाचकांसाठीं येथे देत आहोत. ....

.....तुकारामास सावकारीचा हृष्ट-हृष्ट वीट येऊं लागला होता. व्याजानें संपत्ति संपादन करण्यांत जी आत्महानि होते तिची जाणीव त्याला होत होती. ‘कुण वैर हत्या । हेंतो न सुटे नेंदितां ॥’ हा सावकारीचा निर्घृण नियम माणुसकी जापतच नाही. सुपांतले व जात्यांतले— कालांतरानें तो या सर्वांना सारखेंच भर-दून टाकतो. निःसत्त्व रयतेकदून रोख्यांतील लेखाप्रमाणे आपणांस येणे असलेला मांसाचा लचका तोदून घेण्याइतका तुकाराम कसाब शॉयलॉक झाला नव्हता. ‘व्याजे कासाविसी बहु केले’ अशी गयावया करणारीं कुळे त्याला आतां प्रत्यही भेटत होती. त्यांच्या दारांत धरणे धरून वसणे, त्यांना माजघरांत कोंडणे, ‘घरनि पालव असुडीन करे’ अशी त्यांची चारचौधांत विटंबना करणे—हे सारे सावकारीचे निष्टुर पाश आवळणे त्यांच्या अंगवळणीं पडेना—खिस्तीच्या

उदीमांत आनंद मानणारे ब्रह्मणहि त्यांच्या माहितीत होते. त्यांचे ब्रह्मशान त्याजपाशीं नव्हतें; उलट स्वतः कुणबी असल्यामुळे कुणबी कुळांच्या सुख-दुःखांचे त्याला चांगलेंच शान होतें. या खिस्त्यांचा किळस यावा अशा भाषेत त्यानें कसा उपहास केला आहे :—

‘खिस्तीचा उदीम ब्रह्मण कलियुगी ।
महारवाडीं मांगीं हिंडतसे ॥ १ ॥
वेवसाव करितां पर्वत मांगासीं ।
ते पैं विटाळासी न मानिती ॥
मांगिणीसी नित्य करीतसे लेखा ।
तोंडावरी शुंका पडतसे ॥’

‘अंगीं ब्रह्मक्रिया खिस्तीचा व्यापार ।
हिंडे घरोघर चांडाळाचे ॥
अंत्यजा खिचडी घेताती मागून ।
गाळिया प्रदान माया बहिणी ॥’

दुष्काळांत थकलेल्या कुळांकदून वसुली उकळण्यासाठीं ही सारी ब्रह्मालै वापरण्याइतके त्यांचे मन निर्विकर झाले

नव्हतें. व्याज हैं पाप आहे—‘शमल कुसीदम्’—हैं त्याच्या सभोवतालच्या इस्लामासु सुद्धां पसंत असुलेले उपनिषदाचें तत्त्वज्ञान दुष्काळानें त्याला शिक्कविलें. म्हणूनच दुष्काळानंतर कर्जरोखे इंद्रायणीत बुडवून हैं पाप त्यानें कायमचें धुवून टाकले.

किंबहुना श्रीमंतीत पापाचा अंश हा असावयाचाच याची त्याला प्रचीति येऊ लागली होती. वजनमापांचें सत्य व्यापारी पाळीत नव्हते व भोळ्याभावच्या साळ्या कोष्ठयांना ठकवीत होते हैं तो पाहात होता. ठकाठकीतच नफा ठीक होतो. सत्याचा जय होतो खरा, पण संपत्तीच्या चढाओढीत सत्यवानासु हमखासु विजय मिळत नाही, हैं नानाविध वैश्यव्यवसाय करून त्याला आतां कल्दून चुकले होतें. नप्याच्या प्रमाणांत पापाची रास वाढते हैं व्यवहाराचें त्रिकालाबाधित त्रैराशिक तो शिकत होता. आपल्या भोवतालच्या प्रतिष्ठित धंद्या-हुद्या विषयी त्याचा जो ग्रह झाला होता तो त्यानें पुढे आपल्या शिरस्त्याला अनुसरून स्पष्ट शब्दांत मांडला आहे:—

‘कांही दुसरा विचार।
न लगे करावाचि फार ॥
सेत्या ना चौधरी ।
पांडेपण वाहे शिरी ॥
पाप न लगे धुंडावें ।
पाहिजे तरी तेथें जावें ॥
जकातीचा धंदा ।
तेथें पाप वसे सदा ॥
गाई म्हैसी हेड ।
तूप विकी महा द्वाड ॥
तुका म्हणे पाहीं ।
तेथें पुण्या रीघ नाहीं ॥

या पापापासून अलिस राहावयाचा प्रयत्न करून त्यानें आपले हंसे करून घेतले होतें. कारण सत्यानें पैसा मिळवितां येतो ही कल्पनाच युळी व्यापाच्यांना हास्यास्पद वाटते. या दृष्टीनें अर्थार्जिन हैं त्याला अनर्थावह वाढूं लागले होते. ‘अवधें पाप केले तेणे। जेणे सोनें अभिलाषिले ॥’ हा सिद्धान्त तो अनुभवानें वसवीत होता.

ज्यांच्याकरितां ‘दिवसा व्यापार चावटी । रात्री कुडुंबचिता मोटी’ करावयाची, ‘खाटेवरी पडतां । (ज्यांची) व्यापी चिता तळमळ ॥’ ती सारीं ‘पुत्र पत्नी बंधू खाणोरी’ केवळ सुखाचे सोबती आहेत, याची विपरीत काळांत त्याला खात्री पटली. आर्धीच तो दोन बायकांच्या भांडणांनी वैतागून गेला होता. या निजसेजेच्या अंतुच्यांच्या नाजुक कटकटी मिटविण्यांत त्याचा जीव मेटाकुटीला आला असणार. एका छपराखाली दोन लिया म्हणजे भांडणतंटा, हा संकेत चिनी वर्णलिपीत वज्रलेप करून टाकिला आहे! तुकारामानें स्वानुभवानें हा सिद्धांत बांधला की, ‘एका पुरुषा दोन नारी। पाप वसे त्याचें घरी ॥’ दोन बायकांबरोबर या पापाचाहि तो घरी झाला होता. ही दुसरी नवी राणी तरणीताठी आणि मोठ्या श्रीमंताची लेक. तिचा ‘धांगडिंगा’ तसाच मोठा. पहिली जुनी सोबतीण; आणि तशांत तिनें पुत्राचा अहेर केलेला. एकीकडे काम ओढी तर दुसरीकडे प्रेम ओढीत होतें या भेदाभेदांच्या ओढाओढीमुळे ‘सेज बाज भोगविलासांत’ तस्ण दंपतीच्या एकचित्ततेनें त्याचा ल्य लागेना. नुकसान

येऊन धंदा बसला तेव्हां नव्या व्यवसायांच्या अखंड हव्यासानें पीडिलेल्या जिवाला विलास गोड तरी कसे लागावेत ? धनाबरोबर बायकांकळून मिळणारा प्रेमाचा मान आटत चालला होता. स्वतःच्या पोटाला जेव्हां चिमटे घ्यावयाची त्यांना पाळी आली तेव्हां तर त्या त्याला उघड चिमटे घेऊ लागल्या :—

‘ घरी हळहळ करिती दारा ।
म्हणती संसारा काय करू ॥
आम्ही उठलो माणसांतून ।
खावयासी अन्न मिळेना ॥
घरी कांता ऐशा रीती ।
नानापरीचे अपशब्द बोलती ।
बाहेर पिशुन सर्व हांसती ॥ ’

अशा वातावरणांत ‘ जन हे सुखाचे दिल्या घेतल्याचे । ’ हें सान्या संसारासंबंधीचे सारतत्त्व त्याला समजू लागले.

ज्या मायबापांच्या व दारापुत्रांच्या संगांत माया गुंतवावयाची ते तर नित्य मृत्युच्या संगतीत असतात, हें लागोपाठ घडलेल्या पांच मृत्युंनीं त्याला पुरतें कळून तुकळे. मृत्यु-दुःखाचे ‘ आर्यसत्य ’ अशा प्रकारे त्याच्या आयुष्यांत आरंभीच स्थापिले गेले. त्यानेच म्हटल्याप्रमाणे, ‘ जीवा नाहीं कुडीचे लाहते । ये भिन्न पंच भूते । रचते खचते संचिते । असार रिते फलकट ॥ पुत्र पत्नी सहोदर । मायबाप गोताचा पसर । मिळतां काष्ठ लोटितां पूर । आदळीं दूर होती खळाळी ॥ ’ हा अनुभवाचा कळू घुटका त्याला घोळवून घोळवून गिळावा लागला.

गोताचा पसाराच काय, भोवतालीं दिसतें तें सारेंच फलकट सुष्ठीच्या एका निःश्वासानें चटसारै उडून जातें हें त्याला

दिसून आलें. राष्ट्रावर आलेल्या असल्या दारूण आपत्तीनीं जगताला अनीश्वर म्हणणारे आसुरी संपत्तीचे वारस सुद्धां क्षणभर गोंधळून जातात. लिस्बन शहराचा एक भाग दिसतां दिसतां खचून जाऊन समुद्रांत लुत झाला असतां, युरोपांतील अठराव्या शतकांतील निरीश्वरवादी सुद्धां संदेहांत गटांगळ्या खाऊं लागले. तेव्हां हें जग केवळ ‘ कामैतुक ’ नसून, मानवाचीं क्षुद्र कळसूत्रीं बाहुलीं खेळविणारा कोणी नियंता असला पाहिजे असें तुकारामसारख्या सामान्य माणसास वाटले तर आश्र्य कसले ? एकटया मानवाचा दुबळेपणा विश्वांतील विश्वभरांत विलीन होतांच नाहींसा होतो व त्याला देवाचे बळ लाभते ही सिद्धि महाराष्ट्रांतील संतचरित्रांच्या द्वारां त्याच्या एकिवांत आली होती. तिच्या शोधाकडे त्याची वृत्ति साहजिकच वळूं लागली.

अशा मनोवृत्तीत तुकाराम सारासार विवेक करूं लागला तर नवल नाही. तुकारामाच्या वैराग्याकडे दोन निरनिराळ्या दृष्टींनीं लोक पाहात आले आहेत. कांहींना असें वाटते की, ‘ प्राणी भोगिती त्रिविध नरक । मग पश्चात्तापै कलनि देख । मोक्ष सुख पावती ॥ ’ या संतचरित्रांच्या सिद्धान्ताचें हें आणखी एक उदाहरण आहे. संसार व मन झाला तरी पुनः पुनः संसारचक्र सारखे चालू ठेवणे यांतच कांहींना पुरुषार्थ वाटतो. त्यांच्या मते तुकारामाचे वैराग्य या संसाराच्या रणांगणांतून पाय मारै घेणाऱ्या भ्याडाचा पळपुटेपणा होय. त्यांना असें वाटते की आपत्तीच्या भरानें तुकाराम वांकला, त्याची दृष्टि विकृत

ज्ञाली व त्याच्या हतबल आत्म्याला समग्र जीवनाचें दर्शन होऊ शकले नाही. तुकारामाच्या वैराग्याच्या दोन मीमांसेतील ही उत्तरमीमांसा सर्वथैव चुकीची आहे. पूर्व मीमांसेत तथ्य आहे, पण तें परंपरागत पद्धतीने मांडले आहे. त्रिविधतापांनी या प्रकारे पोळला असतां जो संसारांत पूर्ववत् लोकूं शकतो त्याला आमपशु म्हटल्यानें फारसा अन्याय होणार नाही. उलट अनुताप ज्ञाला म्हणजे माणूस मुक्त होतोच असा नियम नाही. अनुतापाचा मार्ग चालूं लागले म्हणजे वळणावरच कांहीं मोक्षाचें गांठोळे ठेवलेले नाही. तो मार्ग खडतर आहे, वाटें अनेक कांटे आहेत. प्रस्थान काढणाऱ्या सर्वांनाच पेणे गांठतां येत नाही.

खरे पाहतां वर सांगितल्याप्रमाणे तुकारामाच्या वृत्तीत हळूहळू पालट होत चालल्य होता. ज्यांना आपण आधुनिक भाषेत ‘जीवनाची मूल्ये’ म्हणतो त्याच्याप्रत तो संसाराच्या अंधकारांतून चांचपडत चालला होता. आर्योच्या भाषेत यालाच सारासारविवेक म्हणत असत. बुद्धाच्या शब्दांत सांगायचे म्हणजे :—

असारे सारमतिनो
सारे चासारदस्सिनो ।
ते सारं नाधिगच्छन्ति
मिळासंकप्पगोचरा ॥
सारंच सारतो जत्वा
असारंच असार तो ।

ते सारं अधिगच्छन्ति
सम्मासंकप्प गोचरा ॥
[असार ते सार मानी
देखें सारी असार जो ।
त्याला सार लाभेना,
मिथ्या संकलिप जो भ्रमे ।
सारांत सार जो जाणी,
असारांत असार ही ।
त्याला सार लाभे जो
सत्यसंकलिप वावरे ॥]

संसार हा दारापुत्रधनाभौंवतीं उभारलेला पसारा आहे. त्यांतील सार आणि असार शोधून काढण्यांत तुकारामाच्या वृत्ति आतां गुंतल्या. या शोधांत सत्यसंकल्पाचा दाता पांडुरंग त्याला भेटला. या कटेवर हात ठेवलेल्या नावाड्यानें त्याची नाव पैलतीराला नेली. भवसागरांतील वादळाच्या मारानें डोलकाठी तुळून पडली तरी सुद्धां तारूं सोळून जाणारा तुकाराम हा भित्रा खलाशी नव्हता. ‘डगमगी तो वांयां जाय । धीर नाहीं गोता खाय ॥’ हें ब्रीदवाक्य झंझावाताशीं झुंजणाऱ्या वीरांना त्यानें दिलें आहे. जडत्व कमी करण्यासाठीं अहंतेचीं गाठोळीं फेंकून देत, वासना उपसूत टाकीत, तारूं तरंगत ठेवण्यासाठीं तो अखंड झगडत राहिला असता. पण विठ्ठलाच्या हातीं सुकाणूं दिल्यासुलें भवांधि पार तरून जाणें त्याला सोपें ज्ञालें.

- मजमाजीं रंगली चित्तवृत्ती । या लागी विसरला गृहासक्ति । त्यासि गृहाश्रमींच माझी प्रासी । निश्चये जाण उद्घवा ॥

श्रीसाईगाथामृत शुल्कप्रकरण ४ थे

भक्तावतंस नाना

ना. वा. गुणाजी

नारायण गोविंद उर्फ नानासाहेब चांदोरकर
(१८६०—१९२१)

[मागील अंकावरून समाप्त]

नानाची पुरणपोळी (श्रीसाईलीला
वर्ष १ ले. अंक ५ आणि वर्ष ६ अंक
२-२ (पान ६६५)

एकदा नानासाहेब एकटेच शिरडीस
बाबांच्या दर्शनार्थ दुपारीं बारा वाजल्या-
नंतर गेले, दर्शनवंदनादि विधि आटपल्या-
वर बाबा म्हणाले की—नाना, आज मला
पुरणपोळी खावीशी वाटते. तर तुं ती
करून आण. नानार्नी सांगितलें की, आतां
फार उशीर झाला आहे, घरची कोणी
मंडळी येथे नाही, तसेच यावेळीं ती
तयार करणेस येथे कोणी माणूस मिळणार
नाही. तेव्हां बाबा म्हणाले—उशीर झाला
तरी हरकत नाहीं, पण आजच मला
पुरणपोळी हवी. पुढे नानार्नी पुष्कळ
आढऱ्येढे घेतले, पण बाबा आपला
पुरणपोळीचा आग्रह कांहीं सोडीनात.
तेव्हां नाना गांवांत गेले आणि पुष्कळ
प्रयत्न करून त्यांनी एक बाई मिळविली
आणि सुर्व सामान सुमान आणवून देऊन
तिच्याकुळ्याने पुरणपोळीसाहित स्वयंपाक

तयार करून चार वाजणेचे सुमारास
पुरणपोळीचे नैवेद्याचे ताट मशीदीत
आणले, आणि बाबांपुढे सादर केले.
तेव्हां बाबा म्हणाले, बरे आहे, तें ताट
परत घेऊन जा. नानांना थोडैसें वाईट
वाहून ते म्हणाले की, बाबा, आपणास
खावयाचे नव्हते आपण या ताटाला स्पर्श
न करितां ते परत घेऊन जाणेस सांगतां,
तर मला इतका खटाटोप तरी करावयाला
कां लाविले ? तेव्हां बाबा शांतपणे म्हणाले,
काय नाना, माझ्याकडे १८ वर्षैपर्यंत
येत राहून तुं हेच काय शिकलास ? माझी
पारख अशीच का तुं केलीस ? बाबा
म्हणजे हा औट हाताचा देह दिसतो
तेवढाच आहे का ? अरे नाना, मी सुंगी
माझी किंवा दुसरें वाटेल तें रूप धारण
करून खातों, मी तुझी पोळी माझीच्या
रूपानें केव्हांच खाली आहे, तुं आला जा
आणि जेवण कर. इतक्यानें नानाची
समजूत पटेना तेव्हां बाबार्नी त्यांना कांहीं
सांकेतिक स्फुरण करून (ही स्फुरण काय)

असावी याची आम्हांला कल्पनाच करवत नाही) ही गोष्ट पटविली आणि सर्वभूती भगवद्भावाचा धडा शिकविला.

‘भूतीं सदैव भगवन्त’:— श्रीसाईलीलेच्या मार्गील कांहीं महिन्यापूर्वीच्या अंकांत ‘श्री साईबाबांची शिकवण’ या सदराखालीं बाबांनी श्वानाच्या रूपानें, श्री. रामचंद्र आत्माराम तर्खेड यांच्या प्रेमळ पत्नीकडून भाकरीच्या तुकड्याच्या मेजवानीचा कसा आकंठ तृप्तिपूर्वक स्वीकार केला (श्रीसाई सच्चरित अध्याय ९) आणि मार्जाराच्या रूपानें शिंक्यावरील दहीं मारासाहित खाऊन साकोरीची काशीबाई हंसराज इच्या पतीचा दमा कसा बरा केला (भक्तानुभव इंग्रजी भाग २ रा, पान ११३—११४) या कथा सांगितल्या आहेत, त्या वाचकांनी पुनः अवश्य वाचून पहाव्यात अशी सूचना करितो.

जिंकण्यास सोपा विकार (श्री साईलीला व. ५ अं. ११—१२, पान ६४९) एकदां बाबा नानास म्हणाले— सर्व षट्ठिपूर्त जिंकण्यास सोपा विकार कोणता ? नानांनी सांगितलें की—मला माहित नाही. तेव्हां बाबा म्हणाले—अरे, मत्सर हा विकार जिंकण्यांत सर्वांत सोपा. यांत आपलें नफा नुकसान कांहीं नाही. मत्सर म्हणजे दुसऱ्याचा उत्कर्ष सहन न होणे. दुसऱ्याचा उत्कर्ष पाहिला की, आपणांस तें सहन होत नाहीं, आपण त्याची निंदा व कुचेष्टा करितों, दुसऱ्यास ऐश्वर्य प्राप्त झालें तर आपलें त्यांत काय नुकसान आहे ? उलट आपण आनंद मानावा आणि हवें तर आपणहि तसें ऐश्वर्य मिळवूं अशी हिंमत घरावी आणि

त्या दिशेनें नेटानें प्रयत्न करावा, पण इतरांचा उत्कर्ष झाला म्हणून आपण विषाद मानू नये.

प्राण्या बोलावै बहु गोड, पण खरै. (श्रीसाईलीला व. ५ अंक ११—१२, पान ६४९—६५३. आणि श्रीसाईसच्चरित, अध्याय ३८, १२६—१४६).

बाबांनी एकदां नानाला असा धडा दिला की, सार्वजनिक कामासाठीं कोणी आपलेजवळ कांहीं मारूं लागला, तर आपणांस कांहीं मदत करितां येण्याजोगी असेल तर ती अवश्य करावी, पण तशी मदत करितां येत नसेल तर तसें सपृष्ठ पण गोड शब्दांत सांगावै. उपहास अगर थड्हा करूं नये, किंवा रागावूं नये. नाना म्हणाले की, हैं मी ध्यानांत ठेवीन आणि त्याप्रमाणे वागेन. बाबा म्हणाले, हा धडा जितका सोपा दिसतो तसो तो नसून आचरण्यास कठीण आहे. तेव्हां नाना म्हणाले हा धडा मी मनापासून लक्ष्यांत ठेवून आचरणांत आणीन.

यापूर्वी असा प्रकार घडला होता की, कोपरगांव-शिरडीच्या रस्त्यावर श्रीगोदातटीं एक लहानसें दत्तमंदिर असून शिरडीस जातांना नानासाहेब या मंदिरांत दत्तदर्शन घेण्याकरितां नेहमीं जात असत. त्या मंदिरांत राहणारे बोवा गरीब व सालस होते. त्यांचा व नानासाहेबांचा परिचय झाला. पुढें कांहीं दिवसांनी, नानासाहेब हे मोठे उदार व माविक आहेत अशा समजुतीनें त्या बोवांनी त्यांचेजवळ अशी एक गोष्ट काढली की, या दत्तमंदिरासमोरील नदीवर घाट बांधून द्यावा, घाट बांधल्यास लोकांची खुम्हाची

व स्नानसंध्येची सोय होईल आणि हे श्रेय नानासाहेबानीं घ्यावे. हे काम आपल्या आवाक्याबाहेरचे आहे असें नानासाहेबानीं सांगितलें. पण वरचेवर बोवा या विषयीं नानासाहेबांना सांगत असत. पण नानासाहेब कांहीं कबूल करीत नसत. बोवाच्या नेहमीच्या विनवण्याला नाकार देणे नानासाहेबांना जड जाऊ लागले, आणि त्यांनी सांगितलें की, सर्व घाट बांधून घेण्यास हजारों रुपये लागतील व तशी तजवीज होणे शक्य नाहीं. पण मंदिराच्या रुंदीइतकाच दहा—बारा पायऱ्यांचा घांट बांधणेस अजमासैं तीनशे रुपये खर्च येईल आणि तो मी करीन. इतके झालें तरी पुष्कळ काम होईल असें बोवांनी सांगितलें. याप्रमाणे दोघांचे संभाषण होऊन नानासाहेब नगरास गेले.

पुढे कांहीं दिवसांनीं नानासाहेब आपले साडु बिनीवाले यांना घेऊन बाबांच्या दर्शनास निघाले. थोडीशी रात्र असतांच ते कोपरगांवीं आले तेव्हा नानासाहेबांच्या मनांत आलें कीं, दत्त दर्शनासाठी आपण मंदिरांत गेलों तर बोवा आपलेपाशीं तीनशे रुपये मागेल, तर आपण ते बरोबर आणले नाहीत, किंवा त्याबाबत कांहीं व्यवस्थाहि अद्याप केलेली नाही. तेव्हां काय करावे ? इतक्यांत त्यांना एक युक्ति सुचली की, या खेपेस मंदिरावरून न जातां परभारे दुसऱ्या मार्गांने शिरडीस जावे. ही युक्ति बिनीवाल्यांनाहि पटली. पुढे शौचमुखमार्जनासाठीं आडवाटेने गेले असतां त्यांच्या अगांत बाभळीचे व निवडुंगाचे कांटे बोचले, यामुळे त्यांना बराच त्रास झाला आणि वाटेत त्यांचे वरेच द्वारा

झाले. पुढे ते शिरडीस आले आणि मशीर्दीत बाबांच्या दर्शनास गेले असतां बाबा त्यांचेवर वरेच रुसले आणि रागावले आणि त्यांचेशीं बोलण्याचे त्यांनी टाळलें. या अबोल्याचे कारण विचारतां सर्वसाक्षी बाबा म्हणाले की, अरे नाना, बोवा तीनशे रुपये मागेल म्हणून तूं सरकारचे (श्रीदत्ताचे) दर्शन टाळलेस व आडमार्गांने आलास, अशा रीतीनेच मी घालून दिलेला धडा तूं आचरणांत अणतोस काय ? तूं रुपये आणले नव्हतेस किंवा त्यांची सोय तुजकडून झाली नव्हती तर तो बोवा तुला काय खाता ? पैशाची सोय झालेली नाहीं असें स्पष्ट सांगावयाचे सोडून सरकार दर्शन टाळून आडमार्गांने तूं यावे ही कोठची युक्ति ? पायांत व व अंगांत कांटे शिरून प्रायश्चित मिळालें कीं नाहीं ? अशा मनुष्याशीं आपण कां बोलावे ? बाबांच्या सर्व साक्षित्वाबद्दल कौतुक वांदून नानांनी आपली चूक कबूल केली आणि पुनः आपण असें करणार नाहीं म्हणून बाबांना वंदन केले.

भिक्षेकन्यांशीं वर्तन—(श्रीसाईलीला) व. १ अ. ५ व व. ५ अंक ११—१२, पान ६५३—६५६). वर सांगितल्यासारखाच भिक्षेकन्याशीं कसे जागावे या संबंधीं बाबांनी नानाला एकदां असा धडा दिला की, आपल्याकडे कोणी मागावयास आला तर, त्याला आपल्या शक्तीप्रमाणे व इच्छेप्रमाणे घावे, तेवढ्याने त्याची तृती होत नसेल तर गोड शब्दांनी नाहीं म्हणून सांगावे, त्याचेवर रागाऊं नये किंवा आपल्या संपत्तीचा अथवा अधिकाराचा जोर दाखवू नये. नानासाहेबांनी हे मान्य केले

आणि आपल्या गांवी (कल्याणास) निघून गेले. त्यांचे वाड्यांत एक भिकारीण भिक मागणेस आली. नेहमींप्रमाणे नेहमीची भिक्षा घरांतील मंडळी घालूळ लागली तरी ती भिकारीण भिक्षा वेर्ईना. नानासाहेबांच्या पत्नीनी डेराभर भाजणी घरीं तयार करून ठेविलेली होती. भिकारीण म्हणू लागली की, मला भिक्षा नको, भाजणी घाला. तेव्हां तिला थोडी भाजणी घालणेत आलीं; ती पुनः अधिक भाजणी मागू लागली. माईसाहेबांनी अधिक भाजणी घातली, तरी तिचें समाधान होईना. शेवटीं अर्धी भाजणी घालणेचें कबूल केले, तरी ती कबूल होईना, संबंध डेराभर भाजणी मागू लागली. तेव्हां माईसाहेब रागावल्या आणि म्हणाल्या की, तुं फार शाहणी दिसुतेस; बाटेल तर अर्धी घे, नाही तर जा येथून. ती हड्डी भिकारीण आपलाच हेका घरून बसली आणि घरावाहेरही जाईना. तेव्हां निरुपाय होऊन माईसाहेबांनी ही सर्व हकीकित दिवाणखान्यांत बसलेल्या नानासाहेबांच्या कानावर घातली. तेव्हां नानासाहेब रागावून खालीं आले आणि शिपायाला म्हणाले की, भिकारीण तर भिकारीण, आणि मागते सगळीच भाजणी. सगळी भाजणी मागावयास हिल्या लाज कशी वाटत नाहीं? देतात तितकी घे म्हणून सांग, नाहीं तर हिला हाकळून द्या. तेव्हां ती म्हणाली-सगळी भाजणी द्यावयाची नसेल तर नका देऊ; पण शिपायाकळून गचांडी देऊन कशाला हाकळून देतां, मीच जातें आपली, असै म्हणून ती निघून गेली.

पुढे कांहीं दिवसांनी नाना बाबांच्या भेटीस शिरडीस गेले. तेव्हां बाबा पुनः

रागावले आणि त्यांनी नानाशीं बोलणे घालले. नानांनी विनंति करितांच बाबा म्हणाले की-सांगितलेला धडा जो आचरणांत आणीत नाहीं त्याचेशीं कां बोलावै? सर्व भाजणी मागणाऱ्या भिकारीस तुं शिपायाकळून हांकून लावणार होतास ना? ती कांहीं वेळ तुझ्या दारांत बसून निघून गेली असती. गोड शब्दांनी तिची बोळवण करण्याएवजीं तिला शिपायाकळून घालवून देण्याची मजल तुं कां आणलीस? पांच सहा महिन्यापूर्वी घडलेल्या या गोष्टीचें स्मरण नानासाहेबांस प्रथम होईना. पुढे लगेच त्यांना त्या भिकारणीची गोष्ट आठवून त्यांना या विषयीं सानंदाश्र्य वाटले. बाबा अशा प्रकारच्या भिकारणीचें सोंग घेऊन आपली परीक्षा घेतील ही कल्पना त्यांना नव्हती. पण बाबांचा धडा किंवा शिकवण देण्याची तळ्हा आणि शिष्य ती शिकवण आचरणांत आणतो. की, नाहीं याची परीक्षा घेण्याची तळ्हा पाहून नानांच्या मनांत बाबाविषयीं प्रेमादर वाढला हें सांगणे नलगे.

वर वर्णन केल्याप्रमाणे भिक्षेकरी वेळीं अवेळीं येऊन घरांतील मंडळींना भंडावून सोडतात हा अनुभव बहुतेक घरवाल्यांना नेहमीं येतो. बाबांच्या उपदेशाप्रमाणेच आमच्या एका व्यवहार-चतुर मित्रानें या विषयीं तोडगा सांगितला तो असा, भिकारी लोकांना आपल्या वेळेची किंमत समजते. त्यांना एक दोनच नव्हे तर अनेक घरे फिरून आपले भिक्षा-संपादनाचें काम साधण्याचें असतें. तेव्हां ते आपला वेळ उगाच व्यर्थ दवडीत नाहीत, त्यांचेशीं तकार किंवा वाद करीत

राहित्यास तेहि अनेक धार्मिक युक्त्या, दयामाया इत्यादि कारणे पुढे आणून आपले काम साधूं पहातात, पण घरचे मालक वाद धालत न वसतील गोड शब्दानें नकार देऊन स्वस्थ बसतील आणि येथे आपणास कांहीं मिळगार नाही अशी खात्री पटवून देतील तर भिकारी अशा ठिकाणी आपला 'अमूल्य' वेळ व्यर्थ न दवडितां पुढे चालते होतात. तेहां घरवात्या मंडळीनी साईबाबांचा घडा किंवा शिकवण अंमलांत आणून भिकाऱ्यांची बोलवण शक्य तर मदत किंवा भिक्षा देऊन, तसें शक्य नसेल तर गोड शब्दानीं तरी करावी हें योग्य आहे.

मांगाना दिलेले दान बाबांना पौचले. (श्रीसाईलीला. व. २, अं. ६ पान २०९). एकदां नानासाहेब शिरडीस आले असतां सूर्यग्रहणाची पर्वणी आली. त्या पर्वणीसाठी कोपरगांवास गोदावरी स्नानास जाण्याची त्यांना इच्छा झाली. बाबाची परवानगी घेऊन ते गोदास्नानास कोपरगांवीं गेले. तेथें ग्रहण लागल्यावर ते नदीत स्नानास उतरले असतां 'दे दान, छुटे गिरान' असें ओरडत एक मांग त्यांचेकडे आला. नानांनी त्याला दोन पावळ्या दिल्या. त्याच वेळेला शिरडीस बाबा अंनंदराम मारवाड्याला म्हणाले की, या पहा दोन पावळ्या मला नानांनी दिल्या असें म्हणून त्यांनी त्या पावळ्या खिशांत धातल्या.

बाबाचे भूतभविष्य ज्ञान— (श्रीसाईलीला व. ३ अं. १ पान ३१७) नानासाहेब कलेक्टर साहेबाबरोबर चिटणीस म्हणून फिरतीवर असतांना दोन दिवसांची सुटी असल्यामुळे साहेब मुंब-

ईस गेले व नाना शिरडीस आले. सुटी संपत्त्यावर नानांनी कोपरगांवास जावयाचें आणि आपल्या हाताखालच्या मंडळीं समवेत पुढील मुक्कार्मी साहेबाबरोबर जावयाचें असें ठरले होतें. बाबानीं नानाला सुटी संपत्ताच परत जाण्याची परवानगी दिली नाही. एक दिवस अधिक ठेवून घेऊन नंतर त्याला जाऊ दिले. ऑफिसची मंडळी साहेबाबरोबर पुढील मुक्कार्मी गेली असेल अशा समजुतीनें नाना कोपरगांवी आले, तो सर्व मंडळीं त्यांना तेथेच आढळली आणि त्यांनी सांगितले की,—'मी एक दिवस उशीरा येणार आहे, तर ऑफिसच्या मंडळीनी दुसरे दिवशी नेमलेल्या मुक्कार्मी हजर व्हावे अशी साहेबाची तार आली. अर्थात् बाबांनी एक दिवस अधिक ठेवून घेतले तें योग्यच होतें हें नानासाहेबांना पद्धत आनंद झाला.

एका मुसलमानाची पेटी— श्रीसाईलीला व. ४ अं. ६ पान ५३१. एकदा एक मुसलमान बाबांकडे आला आणि दर्शन घेऊन प्रार्थना करूं लागला की,—बाबा, सुरंगी दारूचा व बत्याचा मला परवाना मिळत नाहीं, मी कलेक्टर साहेबाकडे पुष्कळ अर्ज केले, पण दाद लागत नाहीं, कसेंहि करून मला तो परवाना मिळवून द्या. बाबा म्हणाले की—बरे नानाला येऊं दे म्हणजे तुला परवाना द्यावयाला मी त्याला सांगेन. कांहीं दिवसांनी नाना तेथें आले. तो मुसलमान त्यावेळीं तेथें हजर होता. बाबा म्हणाले—नाना, या मुसलमानाला तो मागत असलेला परवाना दे. नाना म्हणाले की—याने दोन वेळां अर्ज केले, त्याला परवाना

देऊं नये म्हणून कलेक्टरसाहेबांचा हुक्म आलेला आहे, आतां त्याला परवाना मिळणार नाही. बाबा म्हणाले—तूं आतां साहेबास सांग म्हणजे तो दईल. या मुसलमानाची एक पेटी आपल्याकडे आहे. ती तो आतां परत मागत आहे. ती त्याला देऊन टाकावी हैं योग्य आहे. तेव्हां नानासाहेबांनी त्या मुसलमानास सांगितलें की, तूं आणखी एक वेळां अमुक ठिकाणी अर्ज कर, आणि तुझी सर्व हकीगत साहेबास सांग. त्याप्रमाणे त्यानें तिसऱ्यांदा अर्ज दिला. कलेक्टर साहेबांनी याबाबत नानाला विचारलै. तेव्हां दोनदा याचा अर्ज नामंजूर झाला आहे तरी फिरून पुनः तो अर्ज करीत आहे. तेव्हां साहेब म्हणाले की, या अर्जदारास बत्या व सुरंगी दारू कशासाठी पाहिजे ? तेव्हां त्यानें असा खुलासा केला की, सरकारांतून शेतसुधारणेकरितां व त्याची बांधबंदिस्ती करण्याकरितां आपण पांचशे रुपये तगाई घेतलेली आहे. हा परवाना मिळाल्या नाही तर हैं काम मुदतशरीर होणार नाही, शेत पिकणार नाही व तगाईचे हसे वक्तशीर पोंचणार नाहीत; हैं सर्व ऐकतांच साहेबांनी सांगितलें की, ही हकीकत पूर्वी माझ्या नजरेस कां आणली नाही, आतांच्याआतां याला परवाना तयार करून द्या. त्याप्रमाणे तो तयार होऊन साहेबाची सही होऊन त्याला मिळाला. पूर्वी हा मुद्दा कोणाचे लक्षांत आला नाही, तो याच खेपेस पुढे कसा आला हैं आश्रय होय. त्या मुसलमानानें कसली घेटी बाबापाशी ठेविली होती याचा खुलासा नानासाहेबांनी असा केला की, त्यानें पूर्वजन्मीं केव्हांतरी

महाराजांच्या जवळ कांहीतरी सत्कृत्य केले असावें; त्याचें फल तो आतां या रूपानें मार्गू लागला, म्हणून बाबा म्हणाले की, त्याचें फल आपण त्यास देऊन टाकू आणि तें त्यांनी त्यास या रूपानें दिलें.

दोन यवन ख्रिया—“बनतां बनतां बनेल” (श्रीसाईलीला, व. ४, अ. ६ पान ५३३-३५ आणि श्रीसाईसच्चरित, अध्याय ४९-१४७-१८३). एकदां नानासाहेब, म्हाळसापती इत्यादि भक्त मशीदींत बसले असतां एक विजापूरचा श्रीमान गृहस्थ परिवारासहित बाबांच्या दर्शनासाठी आला. ख्रियांचा गोषा पाहून नाना आपल्या मनांत संकोचले आणि त्यांना जागा करून द्यावी म्हणून उठूं लागले. तेव्हां बाबा म्हणाले—येणारे त्यांना वर येऊं द्या; नाना तूं स्वस्थ चित्तानें बैस. त्यानंतर त्या ख्रिया वर आल्या आणि आपल्या मुखावरील बुरखा दूर करून बाबांच्या चरणीं वंदन करून तेथें बसल्या. त्यांपैकी एक स्त्री वृद्ध व दुसरी अगदीं तरुण असून फार सुंदर होती. तिचा चेहरा पाहून नाना निजअंतरीं मोहित झाले. लोकांसमक्ष तिच्याकडे पहावें तर पंचाईत, आणि पाहिल्याशिवाय राहवेना, अशी त्यांचे मनाची चलविचल स्थिती झाली; शिवाय त्यांना बाबांची मोठी लाज बाढूं लागली आणि त्यांना आपलें मुख वर करवेना. त्यावेळीं बाबांनी नानाला जो उपदेश केला तो ऐका:—

“नाना किमर्थं गडबडसी मर्नी ।
ज्याचा निजधर्म तो स्वस्थपणी ॥
आचरतां आड यावें न कोणी ।
कांही न हानी तयांत ॥ १५८ ॥

त्रहंदेव सृष्टि रचितां ।
 आपण तयाचें कौतुक न करितां ।
 व्यर्थ होऊं पाहील रसिकता ।
 ‘बनतां बनतां बनेल ॥ १५ ॥
 असतां पुढील द्वार उघडें ।
 जावें कां मागील द्वाराकडे ॥
 एक शुद्ध अंतर जिकडे ।
 तेथें न सांकडे कांहीं ही ॥ १६ ॥
 कुढा भाव नाही अंतरी ।
 तयास काय कोणाची चोरी ॥
 हृष्टी हृष्टीचें कर्तव्य करी ।
 भीड मग येथें धरिसी कां ॥ १६१ ॥

बाबा म्हणाले—मन हें जातीचेंच चंचल आहे. तरी आपण त्याला उच्छृंखल होऊं देऊं नये. कांहीं कारणांनी इंद्रियाची खळबळ झाली तरी शरीर उतावीळ होऊं देऊं नये. इंद्रियांचा विश्वास घर्लं नये, आणि विषयांची लालसा बाळगूं नये. याप्रमाणे अभ्यास करतां करतां चित्ताचें चांचल्य हळुहळु नाहीसें होईल (बनतां बनतां बनेल) आपण इंद्रियाचे आधीन केळहांहि होऊं नये. पण तीहि सर्वथा दाबून ठेवितां येत नाहीत. म्हणून प्रसंगानुसार त्याचें विधिपूर्वक नियमन करावै.

रूप हा तो हृष्टीचा विषय ।
 सौंदर्य वस्तूचें पहावें निर्भय ॥
 तेथें लाजेचें कारण काय ।
 द्यावा न ठाव दुर्बुद्धीतं ॥ १७३ ॥
 मन करोनिया निर्वासन ।
 इशकृतीचें करा निरीक्षण ॥
 होईल सहज इंद्रिय-दमन ।
 विषयसेवन-विस्मरण ॥ १७४ ॥

हा सुंदर उपदेश नानासाहेबांना आणि त्यांच्याद्वारे सर्व भक्तांना बाबांनी केला

आहे. त्याप्रमाणे वागल्यास सर्वांचे कल्याण होईल.

नानाच्या वडिलांची ताकीद (श्री. साईलीला व ४ अं. ६ पान ५३५-५३८) नानासाहेबांच्या वडिलांचा, कल्याणचे कांहीं मुसलमान लोकांशीं कांहीं बाबतींत बेबनाव झाल्यामुळे आपल्या घरीं त्यांस येऊं द्यावयाचें नाहीं व बोल-द्यावयाचें नाहीं आणि आपल्या घराच्या कोणत्याहि मनुष्यानें त्या कोणाचे घरीं जावयाचें नाहीं अशी ताकीद त्यांनी घरीं देऊन ठेविली होती. यावेळीं नानासाहेब बाहेरगांवीं नोकरीवर होते. घरीं आल्यावर त्यांना ही ताकीद समजतांच ते मोठ्या पंचाइतींत पडले. ते स्वतः पितृभक्त व पित्राशाधारक होते. पण आपले वडील जुन्या मताचे असून करारी स्वभावाचे होते हें ते पक्के जाणत होते. नानासाहेबाचे कांहीं सहाध्यायी व मित्र मुसलमान होते, त्यांचेशीं एखादे वेळीं संबंध वज्य करितां येईल, पण मुसलमान म्हणून समजले जाणारे गुरु साईबाबा यांचेकडे येणे जाणे कसें बंद करावयाचें? हा मोठा प्रश्न नानासाहेबांपुढें पडला. तेव्हां नानासाहेबांनी मोठ्या घैर्यानें आपल्या अडचणी आपल्या वडिलांपुढें मांडल्या. तेव्हां ते म्हणाले—अरे शिरडीचे साईबाबा हेच तुझे गुरु आहेत. तूं त्यांचेकडे जात जा. हें ऐकून नानासाहेबांना अत्यानंद होऊन त्यांचे डोळे प्रेमाश्रूनी भरून आले. बाबांनी आपल्या वडिलांस ही एवढीच अपवादात्मक प्रेरणा कशी केली ही एक त्यांना बाबांची अतकर्यलीला वाटली आणि बाबांवरील त्यांची भक्ति व श्रद्धा दृढावली.

‘अतिथि’ शब्दाचे स्पष्टीकरण (श्रीसाईलीला व. ६, अ. १-२ पान ६७०) आपण रोज देवपूजा क्षमत्यानंतर वैश्वदेव करून बाहेर जाऊन काकबळी टाकितों आणि कांहीं वेळ (गाईची धार काढण्यास लागणारा) शास्त्रांत सांगितत्व्याप्रमाणे अतिथीचे आदरातिथ्य आणि अन्नदानाने सत्कार करावा म्हणून त्यांची वाट पाहतो; पण असा अतिथि कन्चितच मिळतो, तेव्हां शास्त्रांत सांगितलेले अतिथि विधान बरोबर आहे की नाहीं अशी शंका एकदां नानासाहेबांच्या मनांत आली आणि शिरडीस गेल्यावर त्यानी ती बाबास विचारली. बाबानी याचा खुलासा असा केला की, अरे अतिथि म्हणजे साडेतीन हात उंचीचा मानव देहधारी ब्राह्मणच असावयास पाहिजे काय? अतिथीची व्याख्या इतकी आकुंचित नाहीं. ज्याचे अंतःकरण सुकेने व्याकुल झाले आहे आणि ज्याला अन्नाची अतिशय जरूरी आहे असा जो कोणी जीव त्यावेळी येईल तो अतिथि. मग तो मनुष्य असो, पशु असो, पक्षी किंवा कीडमुऱी असो. हे सर्व जीव अन्नाच्या शोधार्थ दूरदुरुन येत असत्त्वात. त्यामुळे ते धकले भागलेले असतात आणि त्यांचे अंतःकरण पीडित झालेले असते. परंतु तुझे लक्ष त्यांचेकडे असते कधी? तुझा असा विपरीत ग्रह झालेला दिसतो की, अतिथि म्हणजे औट हाताचा मानव देहधारी ब्राह्मण! असे अतिथि वैश्वदेव करून काकबळी टाकित्यावर येत नाहीत. पण मी वर सांगितलेले खरे अतिथि त्यावेळी येतात. पण तुं त्यांना अतिथि म्हणून ओळखीत

नाहींस. अतिथि किती तरी लाखों तुझ्या घरीं जेऊन गेले आहेत व जात आहेत, पण यांतील मर्म तुला न समजत्यामुळे अतिथीच्या सत्काराचे व अन्नदानाचे श्रेय तुला मिळत नाहीं. याकरितां या शब्दाचा भलताच व संकुचित अर्थ टाकून दे आणि काकबळी टाकप्याच्या वेळेस बराचसा भात बाहेर नेऊन ठेवीत जा. कोणताहि जीव तो भात खाप्यास आला तर मनांत विकल्प न आणतां तो त्यास खाऊं दे; म्हणजे अनंत अतिथि तुझ्या घरीं जेवल्याचे पुण्य तुला मिळेल.

अतिथि शब्दाच्या, बाबांच्या ह्या विश्वव्यापक अर्थाने नानाची शंका निष्पृत्ति होऊन त्यांचे समाधान झाले आणि बाबांच्या अगाध ज्ञानाचे व अतुल सामर्थ्यांचे कौतुक वाटले. बाबांचे हे स्पष्टीकरण वाचून तसें कौतुक प्रत्येक सहृदय वाचकाला वाटल्याशिवाय राहणार नाहीं.

पंढरपुरला जायाचे जायाचे—
(श्रीसाईसचारित, अ. ७-१३० ते १३५)
नानासाहेब नंदुरबाराला असतांना त्यांची बदली पंढरपुरास झाली आहे असा हुक्म आला. लवकर पंढरपुरा जावयाचे होते म्हणून नानासाहेबानीं तातडीने सर्व तयारी केली आणि सहकुटुंब सहपरिवार आर्धीं शिरडीस बाबाचे दर्शनास जाण्याचा विचार करून ते निघाले. कोणास पत्र पाठविले नाहीं किंवा कोणाबरोबर निरोप घाडला नाहीं. सर्व सामानसुमान आवरून ते लगबगा गाडीत बसले. हे वर्तमान इतरांस समजले नाहीं, पण ते सर्वसाक्षी बाबांना कळले. कारण नाना लगबगीने निमगांवच्या सीमेवर येतात तोंच शिरडीत

काय चमत्कार जाला पहा ! मद्दीर्दित
बाबा, म्हाळुपाते, आप्पा शिंदे, काशी-
राम इत्याप्तिकांबोवर गोष्टी करीत बसले
होते, बाबा मध्येच एकदम म्हणाले
उठा, आपण चौधेजण मिळून भजन
करूळ या. पंढरीचे दरबाजे उघडले आहेत;
चला आपण मैजेने भजन करू असे
म्हणून त्यांनी भजन सुरु केले ते असे—

पंढरपुरला जायाचे जायाचे ।
तिथेच मजला राह्याचे ॥
तिथेच मजला राह्याचे ।
राह्याचे । घर ते माझ्या रायाचे ॥

बाबा हे भजन म्हणू लागले, इतर
भक्त त्याचा अनुवाद करू लागले, आणि
सर्वजण पंढरीच्या प्रेमांत रंगून गेले,
इतक्यांत नीना सकुळुंब आले आणि
बाबांना वंदन करून म्हणू लागले की,
आतां आम्हां समवेत महाराजांनो पंढर-
पुरांत राह्याचे. पण अशी विनांति करण्याचे
प्रथेजनच मळूते; कारण इतर भक्तांनी
बाबाची भजनस्थित त्यांना सांगि-
तली. ही लीला पाहून नाना आश्र्य-
चकित व सद्गित झाले, पुढे ते
आशीर्वचन, उदी व निरोप घेऊन
पंढरपुरास गेले.

यापुढील कांही अनुभव श्रीसाईलीला,
व. १६, अ. १-२-३ यांत्रन घेतलेले
आहेत.

या आजीबाई—बाबा नानासाहेबांच्या
पलीला नेहमी आई म्हणू हांक मारीत.
एकदरू मद्दीर्दित त्या दर्शनास गेल्या
असतां बाबा म्हणाले—या आजीबाई हे
ऐकून आईसाहेबांना आश्र्य वाटले.
आईच्या ऐकजी आजीबाई म्हणू का-

संबोधिले हे त्यांना कळेना. विन्हाडी
गेल्यावर ही हकीकित त्यांनी नानासाहेबांस
कळविली. तेव्हां त्यांनी चटकन सांगितले
की, अग आपली द्वारका बाळंत ज्ञात्य
असली पाहिजे. त्यांची धाकटी कल्या
सौ. द्वारकाताई इच्चा प्रसुतिसमय अगदी
समीप आला होता आणि त्यामुळे त्या
काळजीत होत्या. दुसरे दिवशी
तिच्या प्रसुतीचे पत्र आले, त्यावांनी
जेव्हां आजीबाई असे संबोधिले होते,
त्याच वेळी सौ. द्वारकाताई बाळंत ज्ञात्य
होत्या. यावरून बाबांचे सर्वसाक्षि-ज्ञान
किंती अगाध होते आणि बाणी किंती
अर्थपूर्ण होती है दिसत आले.

माझी आई दल्दल दल्ती, पण
समदच भरड !

नानासाहेबांच्या उपदेशप्रमाणे आई-
साहेब नेहमीच जप करीत असत. त्या
एकदां पातिसमवेत दिरडीस मेल्या आणि
बाबांना वंदन करून जवळ बसल्या.
तेव्हां बाबा म्हणाले—‘माझी आई दल्द-
ल दल्ती, पण आई समद भरड, वरं
को ! आईसाहेबांना या म्हणण्याचा अर्थ
समजला नाही. विन्हाडी गेल्यावर त्यांनो
ही हकीकित नानासाहेबांस सांगितली. तेव्हां
ते म्हणाले—‘अग खर्च—तू पुक्कल जप
करेस खरी, पण तुझे लक्ष्य दुखरीकडे
कुठे तरी असते. लक्ष्यपूर्वक जप केला
पाहिजे. (तजजपत्तदर्थ—भावनम्)
नुसती तोंडाने अवरे पुटपुटाऱ्यांत लक्ष्य
फायदा ? त्यानंतर त्या लक्ष्यपूर्वक जप
करू लागल्या.

तुमचीं कामै चालू द्या, आम्हीं
कांहीं आतां मरत नाहीं—
१३१२ सालची गोष्ट असावी, उपर्युक्तीं

वाबा असंत आजारी पडले आणि त्या दुखप्पांदून ते वरे होतील असें कोणास वाटेना. नानासाहेबानी बहुतेक साईं-मक्कांना ही इकीकत कळविली. त्याप्रमाणे पुष्कळ मंडळी तेथे आली. आणि बाबांना त्या दुखप्पांत आराम पडून अरिष्ठ शांत व्हावें म्हणून जप, वेद, मंत्र पाठ, लघुरुद्र चंडीपाठ इत्यादि अनुष्ठाने सुरु करणेत आली. एक दिवस असा आला की दुखप्पाचा जोर फार वाढला आणि बाबा लक्खरच इहाले कोऱ्हून जातात की काय असे प्रत्येकास वाहू लगले. तेव्हां दीक्षिताच्या वाड्यांत काकासाहेब दीक्षित, वापूसाहेब जोग बाळासाहेब भाटे, तात्या पाठील, कोते वैरी मंडळीचा असर विचार ठरला कीं या दुखप्पांत बाबांचे जर का कंधीं बरें वाईट होइल तर त्यांचे शब दरम्यांत न्यावयाचे किंवा त्यांना वाड्यांत समाधि द्यावयाची हैं आतांच बाबांकून निश्चित करून घेतल्यास पुढे हिंदू-सुसलमानांत लडा पडणार नाही.

पण बाबांना हैं विचारावें करै आणि कोणी ! विचार करितां करितां नानासाहेबानी हैं कम करावें असा सर्व मंडळीचा असभ पडला. पण ते म्हणाले कीं—मी हैं करै विचारै ! इतक्यात बाबांकून एक मनुष्य नानासाहेबांची चौकशी करीत दीक्षिताच्या वाड्यांत आला आणि नानासाहेब तेथे आहेत असे पाहून त्यांने बाबांचा असा निरोप सांगितला कीं, आमच्या मरणाची चवकशी आतांच करून नक्क. व्यार्ही आता मरत नाही. तुमचे नाललेले का अनुष्ठान वैरी तुम्ही पुरै करा इत्यादि. हैं ऐकून बाबांच्या सर्व व्यापकत्वाबदल सवीना आश्र्य वाटले.

पुढे सर्व अनुष्ठाने यथासांग पार. पडली आणि बाबांना आराम पडला. आणि जमलेल्या सर्व मंडळीस नानासाहेबानी शिन्याचें भेंडार भोजन दिले.

गळूचे आपरेशन. एकदां नानासाहेबाच्या दुंगणावर एक मोठे गळूं झाले आणि त्यापासून त्यांना बराच त्रास होऊं लागला. पुष्कळ उपचार केले, पण कशानेहि गुण येईना. नेहमीं कांहीं झाले तरी नानासाहेबांची फिर्याद बाबांकडे जावयाची, पण या खेपेस त्यांनी निश्चय केला कीं, कांहीं होवो, मी बाबांवर संकट घालणार नाहीं. त्याप्रमाणे त्यांनी डॉक्टर वैद्य याचे उपाय करून पाहिले शेवटी मुंबईत जाऊन चांगल्या सर्जनकून ऑपरेशन करून व्यावें असे सर्वानुमते ठरवून ते एक दिवशीं कल्याणहून मुंबईत आले व तेथे आपल्या विज्ञाहांतील खोलींत सांगेट्वर विळळत पडले. दुसऱ्या दिवशीं सकाळी येतीं असे सांगून आपरेशनची सामुग्री तशार करून सर्जन निष्पून गेले. नानासाहेबाना इतकी भास्तवी वाढली कीं, आपण यातून आतां बाचवत नाहीं. शेवटी ठरलेल्या वेळीं बाबांची छबी उद्घापाशीं घेऊन ते निजले असतां त्यांना एकसारली तल्मल लागली आणि धडकी भरली. सर्जन येण्यास १०—१५ मिनिटे राहिली. इतक्यांत एक भोडा चमत्कर शाळा. नानासाहेब गळवाची बाजू वर करून अनाळादित निजले असतां एकाएकीं वरून एक कौलाचा तुकडा नेमका त्या गळवावर पडली. आणि तै मुळून त्यांदून पूऱ व रक्त वाहू लगले. त्यामुळे नानासाहेबाना अलंतं सुख वाढले, सर्जन येऊन पाहतात तीं त्याना झालेल्या

प्रकारबद्ध आश्र्य बाटळे आणि आतां
शस्त्र कियेची जरुरी नाही असें सांगून ते
निघून गेले. यानंतर कांही दिवसांनी
नानासाहेब शिरडीस दर्शनास गेलेवेळी
बाबा म्हणाले—आम्हास प्राप्त द्यावयाचा
नाही, तरी पण मलाच शात घालून ते
गळूं फोडावै लागले. काय हे गुरुमाऊलीचे
उपकार, प्रेम, व्यासो, अगम्य ज्ञान
व सामर्थ्य !

बाबांचा नानाला गीतोपदेश

(श्रीसाईलीला, व. ४ अंक १३,
आणि श्रीसाईसचित्रित अ ३९ व ५०)

बाबांचे खरे (मूळ) नांव काय,
त्यांची जात कोणती, त्यांचे मूळगांव
कोणते, इत्यादि विषयीं कोणाऱ्या नकी
माहिती नाही आणि बाबांनीहि याविषयीं
कांही माहिती सांगितली नाही. यामुळे
त्यांचेविषयीं अनेक लोक तर्कवितर्क लढवीत
असतात पण त्याविषयीं येथे आम्ही कांही
सांगू इच्छीत नाहो. येथे एकदेंच सांगत
आहो की बाबा हे संस्कृतशहि होते,
यानी सर्व गीता नानासाहेबास संक्षेप
रूपानें पण व्याकरण हष्टथा सांगितली
असें सांगतात. यासंबंधी एक प्रसंग वर्णन
करण्यांत आलेला आहे, तो असा:—

एकदा नानासाहेब मशीदींत बसून
बाबांचे चरण संबाहन करीत बसले असतां
तोडाने कांही गुणगुणत होते. तेव्हा बाबा
म्हणाले की—नाना तूं काय गुणगुणती
आहेस ? नाना उत्तरले की, मी एक
संस्कृत लोक गुणगुणत आहे. बाबा
म्हणाले की, तो मोठ्यानें म्हण, तेव्हा
नानांनी—‘तादिदि प्रणिपातेन परिश्रेन
सेवया । उपदेश्यांति ते ज्ञानं ज्ञानेनस्तत्य-

दर्शिनः ॥ गीता. ४,३४) तेव्हा बाबा
म्हणाले की, नाना याचा अर्थ सांग पाहूं.
नाना बहुश्रुत, संस्कृत त्यांचा आवडता
विषय, आणि त्यांत बेदांताचे व गीता
भाष्याचे चांगले परिशीलन केलेले असे
होते. त्यांनी त्या शोकाचा अर्थ सांगितला.
तो थोडक्यांत असा—तस्यवेसे ज्ञानी त्यांना
प्रणिपात केल्यानें, पुनः प्रश्न केल्यानें
आणि त्यांची सेवा केल्यानें ते तुला ज्ञान
उपदेशतील हैं लक्ष्यांत ठेव. बाबा म्हणाले
की प्रत्येक पदाचा अर्थ सांग, त्याप्रमाणे
नानांनी प्रत्येक पदाचाहि अर्थ सांगितला,
तेव्हा—बाबा म्हणाले, तुलीय चरणांतील
'ज्ञान' या पद ऐवजी तेथे दुसरे कांही
पद निघतें का ? विचार करून नाना म्हणाले,
निघते. बाबा म्हणाले—ते कोणते ? नाना
म्हणाले—अज्ञान. बाबा म्हणाले—'अज्ञान'
हैं पद घेऊन अर्थ लागतो का ! नाना
म्हणाले 'नाही. शांकरभाष्य, आनंदगीरी
दाक्षरानंदी, श्रीधरी, मधुसुदनी, नील-
कंठी, ज्ञानेश्वरी वगैरे टीकांत ज्ञान हेच
पद घेऊन अर्थ लाविलेला आहे. त्यावर
बाबा म्हणाले, याचा पूर्वी केलेला अर्थ
असत्य व निरर्थक आहे असें मातू नका.
तो सर्वोन्मा मान्य आहे हैं मला ठाऊक
आहे, पण 'ज्ञान' शब्दाच्या ऐवजी
'अज्ञान' शब्द घेऊन अर्थ लावून पहा,
कसा यथार्थ प्रबोध होतो तो. ज्ञान
बोलाचा विषय नसल्यासुदूरे ते उपदेश
होत नाही. 'अज्ञान' हा वाणीचा विषय
आहे. 'ज्ञान' हैं शब्दातीत आहे. म्हणून
'अज्ञान' उपदेश करून, स्पष्ट सांगून
ते घालविणे हैच ज्ञान. अज्ञाननाशपेक्षां
ज्ञान म्हणून आणली कांही निराळी वस्तु
आहे काय ? तिमिरनाश म्हणजे प्रकाश.

द्वैतनाश महणजे अद्वैत, तरें अज्ञाननाश
महणजे ज्ञान, वार जशी गर्भाली, मल
जसा आरशाला, राख जशी अग्रीला
किंवा शोवाळ जसे पाण्याला वैष्णव असतें
तरें अज्ञानांने ज्ञान आच्छादित असतें
(अज्ञानेनावृतं ज्ञानं—गीता ५. १५)
आणि वरचे आवरण काढून घेतलें
महणजे आंतील वस्तु प्रगट किंवा गोचर
होते.

विश्वाचें सत्यत्व महा भ्रम ।

हेचि ज्ञानावरण तम ।

निरसूनि जावै लागे प्रथम ।

प्रश्नान ब्रह्म प्रगटे हैं ॥ ६८ ॥

संसारबीज जे अज्ञान ।

डोळां पडतां गुरुक्षणांजन ।

उडे मायेचे आवरण ।

उरें तें ज्ञान स्वाभाविक ॥ ६९ ॥

देवां भक्तं जे मिन्नपण ।

हेच मूळ अज्ञान विलक्षण ।

तथा अज्ञानाचे निरसन ।

होतांच पूर्ण ज्ञान उरे ॥ ७० ॥

+ + +

सारांश समूळ अज्ञान खाणा ।

उरे तें ज्ञान सिद्ध जाणा ।

ऐसे या श्लोकाचे द्वृत अर्जुना ।

श्रीकृष्णराणा सूचवी ॥

श्रीसाईसच्चरित ३९-३८ ॥

वाविष्यर्थी विस्तृत विवेचन कोणास हवे
असेल तर त्यांनी श्रीसाईसच्चरितांतील वर
नमूद केलेले दोन अव्याय आणि श्रीसाई-
लीलेचा व ४, अंक १३ वाचावै. आम्हांस
येथे थोडक्यांत स्पष्ट सांगवयाचे की,
वावांनी सुचवलेले 'अज्ञान' पद, त्याची
ज्ञानपदार्थी सांगड वालून सुचविलेला

अर्थ, अत्यंत मार्मिक, अपूर्व व मौल्यवान
आहे यांत शंका नाही.

उपसंहार—

नानासाहेबांची वावांवर उत्सुक्त
भक्ति व असर्याद प्रेम होते, वावांनी
वेळी अवेळी मागितलेली दक्षिणा ते
मोठ्या प्रेमानें देत आणि 'नाही'
महणण्याचा प्रसंग येऊ नये महणून शंक्य
तितकी काळजी घेत. शिथाय वावांनी
मारवाड्यांकडून जे जे जिन्हेस आगांवे
त्याची सर्व पैन पै विलें नानांच देत असत.
इतकेच नव्हे तर इतर भक्तांसाठी शिर-
डीस पूर्व-काळी मोठमोठे तंकू टोळून
सवांची राहण्याची व जेवणा-स्वायण्याची
सोय त्यांनी केली होती. आपला पुतऱ्या
आलाभाऊ चांदोरकर यांना शिरडीस
एक लहानसै घर घेऊन देऊन त्यांत
त्यांना सहकुटुंब टेवून व तांगाहि देऊन
खानावलीची व्यवस्था करून दिली होती.
पुढे इतर वाडे होऊन भक्तांची सोय
ज्ञाली आणि आतांहि अनेक वाडे इमारती
होऊन अनेक भक्तवृदाची सोय होत
आहे. नानासाहेबांनी जी ही भक्तोच्या
सेवेची व सोयीची कामगिरी सुरु
केली ती मुळे त्यांना अलोट पुण्य-
प्राप्ति ज्ञाली आणि हजारों भक्तांचा
दुवा मिळाला आणि देवाची (वावांची)
प्राप्ति होऊन ते कुतकृत्य झाले
मांत शंका नाही. वावांनीहि त्यांना
स्पष्ट सांगितले होतें की संसार संबंधी
ते कोंही मागशील तर तें मजघारीं नाही,
ते तुला तुझ्या पूर्वकर्मानुसार मिळेल.
परमार्थी संबंधी मार्ग तुला हवा असल्यास
तो मी दालवीन. नानासाहेबांनी ही गोष्ठ
मोठ्या आनंदानें कबूल केली. त्याप्रमाणे

वावांनी नानाला जें कांहीं परमार्थीतील धडे आणि शिकवण दिली त्यांतला कांहीं भाग वर गोष्टीरूपानें दिलेलाच आहे. शिवाय ही शिकवण श्री दासगणू महाराजांनी आपल्या भक्तलीलामृत (अध्याय ३२ व, ३३) व संतकथामृत (अध्याय ५७) या ग्रंथांत आपल्या प्राधादिक व मधुर वाणीनें वर्णिली आहे आणि हा एवढाच भाग श्रीसाईलिला वर्ष १७, अंक ११-१२ यांत छापून

प्रसिद्ध केला आहे. वावांची ही परमार्थ शिकवण वाचून मनन निदिध्यासन करून वाचकांनी कृतार्थ व्हावें अशी शिफारस करून आणि वावाहि त्यांना या कामी मदत करोत आणि सर्वांना सुखशांति देवोत अशी त्यांची पार्थना करून वरेच लांबलेले हें प्रकरण पुरेकरितो.

श्रीसाईनाथार्पणमस्तु.

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत विक्रीस असलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसचरित	(मराठी)	किंमत	र. ७-०-०
(२)	सचरित	(इंग्रजी)	„ „	४-०-०
(३)	दासगणूकृत श्रीसाईनाथ-स्तवनमंजरी		„ „	०-२-०
(४)	„	(अध्याय ४)	„ „	०-८-०
(५)	सगुणोपासना			०-३-०
(६)	प्रधानकृत पुस्तक (A glimpse of Indian spirituality)			
			„ „	१०-०-
(७)	श्री साई-लीलामृत		„ „	२-०-०
(८)	श्री साई-सुमनांजली		„ „	०-१-०
(९)	कीर्तन-पंचक (श्री साईलीलांनी नटलेले)		„ „	१-८-०
(१०)	शीलधी (शिरडी वर्णन)		„ „	०-१२-०
(११)	श्रीसाईबाबा-अवतार व कार्य		„ „	२-०-०
(१२)	श्रीसाई गीतांजली		„ „	०-२-०
(१३)	हिंदी श्रीसाईसचरित		„ „	४-८-०

वरील पुस्तके खालील पत्त्यावर मिळतीलः—

- (१) सर कारकून, श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, पोस्ट-शिरडी, जि. अहमदनगर.
  - (२) श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, मुंबई ऑफिस : ईस्ट अँड वेस्ट इं.
- कंपनी विल्डिंग, ४९५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई. १

~~~~~ श्रीदासगणू महाराज ~~~~

~~~~~ आणि कान्हा भिळ ~~~~

संतचरित्रांमध्ये अनेकदां काढंबरीपेक्षांहि अद्भुत अशा अनेक घटना घडलेल्या आढळून येतात. अशा मनोवेधक प्रसंगाच्या कथा श्रीसाईलीलेत देण्याचे आम्ही योजिले आहे. श्रीसाईबाबांचे परमभक्त श्रीदासगणूमहाराज यांच्या चरित्रांतील एक रोमहर्षण प्रसंग या अंकीं देत आहोत.

कान्हा भिळ म्हणून एक दरवडेखोर सन १८९८चे सुमारास बराच माजला होता. त्याला धरण्याकरितां मौंगलाईतील व इंग्रजीतील पोलिसांनी आपल्या प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली, पण त्या सर्वांच्या हातावर तुरी देऊन कान्ह्यानें आपला पुंडावा चालूच ठेवला होता. त्यानें अनेक गांवें लुटली. शेठ सावकारांचे बळी घेतले. कित्येकांची नाके कापली. पोलिसांच्याहि रक्ताचे पाट वाहविले. पूर्वसूचना देऊन दिवसाढवळ्या दरोडे वातले. लोकांचे जीवित वा वित्त भरवंशाचै उरले नाही. या कान्ह्याला पकडण्यासाठी सरकारनें गुप्त हेर नेमण्याचै ठरवून बच्याच ठिकाणांहून हुषार शिपायांची नावं मागितली.

त्यावेळच्या एका पोलिस अधिकाऱ्याचै व दासगणूचै थोडे वितुष्ट होते. त्यानें दासगणूचै नांव वर कळवले आणि या धोक्याच्या कामावर हटकून नेमणूक व्हावी, या हेतूने 'गणेश दत्तात्रय हा चाणाक्ष शिरपई असून गुन्ह्याचा तपास फार

चांगला करतो' असै आपले प्रशस्ति-पत्रहि जोडले. त्याप्रमाणे 'कांही गुप्त कामावर तुमची नेमणूक केली असून आपले काम हाताखालच्या शिपायांवर सोंपवून नगरच्या मुख्य पोलिस कचेरीत दाखल व्हावें' अशी दासगणूना आज्ञा झाली. हें धोक्याचै काम आपणांकडे येऊन नये म्हणून त्यांनी पुष्कळ खटपट केली; पण उपयोग न होतां गुप्त हेर म्हणून कान्ह्याच्या तपासासाठीं जावैच लागले.

पाठडीपासून १०-११ कोस दूर असलेल्या मौंगलाईतील लोणी या गांवी रामदासाच्या वेषांत ते येऊन राहिले. लोणीच्या गंगाराम पाटलाशीं कान्ह्याचा संबंध आहे, अशी कुणकूण असल्यानें या भागांत शोध करण्याची आज्ञा श्री. दासगणूना झाली होती. रामदासी वेषाकरितां आवश्यक असलेले, कुबडी, रामनामी चिपळ्या, दासबोध, जानेश्वरी, पांढऱ्या घोंगळ्या इत्यादि साहित्य त्यांना सरकारी खर्चानें मिळाले. सद्गुरुपदेशामुळे मो रामदास झालोच आहे, तेव्हां सेंग

व्यावयाचें असेल तर तें त्यांतल्या त्यांत खरें असावें; या कल्पनेने रामदासी वेष दासगणूनीं पत्करला होता.

लोणी हें गांव जरा डोंगराळ भागांत आहे. गांवाभोवतीं थोडी झाडी असून जबलच पाण्याचा खळखळ वाहणारा ओढा होता. गांवांत एक लहानसे राममंदिर आहे. पुढे सोप्यासारखे पांच खण व मार्गे छोटासा गाभारा, आंत एका ओढ्यावर रामरायाच्या वनवासी वेषांतील काळ्या शिळेच्या लहानशा मूर्ति. अगदीं साध्या मांडणीचें माळवदी घरवजा तें मंदिर होतें. याच ठिकाणीं श्रीदासगणूचे! आतां रामदासी बुवा येऊन उतरले.

मंदिर जुने असून कितीतरी दिवसांत त्याकडे कोणीही लक्ष दिलें नव्हते. याची साक्ष सर्वत्र पसरलेला केर, पाचोळा, पाकोळ्यांची उबट धाण, आढ्याला लोंबणारीं मळकट जळमटे पाहून पटण्यासारखी होती. अशा स्थिरीत देवाची पूजा कित्येक दिवसांत झाली नव्हती, हें सांगण्याची गरज नाही. देवापुढे कांही उत्पन्न नसल्यामुळे पुजान्याला रामसेवेची स्फूर्ति कशी व्हावी? निःस्वार्थपणे परमार्थ करणारे किती आढळणार? “सर्वः स्वात्मवशात् जनोऽभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः” हें सर्वथा सत्य आहे.

मंदिराची अशी ही दैना व राममूर्तिची अनास्था पाहून दासगणूना मनापासून वाईट वाटले. त्यांचे डोळे भरून आले. श्रीरामाच्या पायावर मस्तक नमवीत ते म्हणाले, “रामराया, आपल्या मार्गे सदाचाच वनवास, का हो?” स्वतः पांचसहा तास खपून त्यांनी पाकोळ्यांची

घरटीं, केरकचरा झाडून झटकून सर्व मंदिर स्वच्छ केले. शैण आणून सारवूनहि टाकले. वाण्याकडून ऊद आणुन त्या ठिकाणी जाळला. आतां त्या स्थानात्य थोडे तरी मंदिराचें रूप आले. प्रभु रामचंद्राची पूजा करणे, हा दासगणूच्या भाविक हृदयाला अत्यंत आनंद देणारा व्यवसाय होता. अगदीं मनापासू ते तास न् तास त्यांत रममाण होत. गुत वेशांत असूनही याकामीं कृत्रिमतेचा लवलेशाही नव्हता. ओढ्यावर जाऊन रानकण्हेरीचीं बर्णचशीं तांबडीं फुले वैचून आणावीं आणि त्यांच्या माळा गुंफून दाशरथीला अर्पण कराव्या. पवान, रुद्राचीं आवर्तने म्हणत अभिषेक करावा. स्वयंपाक करू नैवेद्य समर्पावा. दुपारीं विष्णु सहस्रनामाचे बारा पाठ म्हणावे व संध्याकाळीं दासबोध, ज्ञानेश्वरी वाचावी. रात्रीं भजन करून निद्रा ध्यावी. दिवसभर याच पारमार्थिक कार्यक्रमांत देव देव करीत मग असावें कोणाशीं विशेष बोलून नये. अन्य कोठे जाऊं नये. समोर सरळ पाहात ओढ्यावर जाऊन स्नान करावें व सरळ परत मंदिरांत येऊन बसावें.

अशा रीतीने कांहीं दिवस लोटले. हलुहलु देवळांत दर्शनाकरितां, पोथी ऐकण्यासाठीं वा भजनकीर्तनाला बरीच मंडळी येऊ लागली. रामापुढे कांही धान्य, खारका, शेंगा, गूळ असे पदार्थ येऊ लागले. क्वचित् पैसेही येत. रामदासी बुवांनी, खारका, गूळ, शेंगा ठेऊन ध्याव्या आणि धान्य व पैसे. देवळाचा पुजारी बाळंभट यास नेण्यास सांगावें. अर्थात्कृच रामदासीबुवांविषयीं करून कुत्रूहल निर्माण होऊन मांवकळ्यांत

नानाप्रकारचे तर्क वितर्क होऊ लागले. कोणी म्हणे, ‘हा खराच रामदासी आहे.’ दुसरा म्हणे, ‘असेल कोणी लुच्चा ! तोंड उक्कून येथे येऊ राहिला आहे !’ कोणी म्हणे, ‘हा पोलिसचा गुत हेर असावा !’ त्यांत हा खराच रामदासी आहे, असें म्हणणाऱ्यांची बहुसंख्या होती. ते म्हणत, ‘पोलिसाला किंवा एकाद्या लुच्च्या चोराला पवमान, स्ट्र कोठून येईल ? ज्ञानेश्वरी, दासबोध कसा कळेल ? हा तर अहोरात्र देवदेव करीत असतो. किती भास्विकपणानें देवाचें करतो पहा ना ! किती धाण होतें हैं मंदिर ? आतां येथे आलें की कसें बरें वाटते ! खरोखरच हा साधुवृत्तीचा असल्यावांचून इतकी शांति निस्पुहपणा कसा असेल ?’ लोकांची रामदासीबुवांविषयींची भक्ति हळुहळू वाढत गेली. तरीपण हा गुत हेर असावा, असें म्हणणारीं दोनचार माणसें होतीच. त्यांपैकी अंताजीपंत कुळकर्ण्यानें तरी बुवाचा ठाव घेण्याच्या दृष्टीनें आपल्यांकडून वराच प्रयत्न केला.

‘काय बुवा, ठीक चालले आहे ना ? कांहीं अडचण असेल तर सांगा हो ! आम्ही तुमचेच आहों. तुम्हांला लागेल तें साहाय्य करण्याविषयीं तुमच्या वरिष्ठ पोलिस कचेरींतून लिहून आलें आहे.’

‘तुमचा कांहीं घोटला झालेला दिततो आहे, अंताजीपंत. पोलिसकचेरीचा आणि माझा काय संबंध ? मला रामदाशाला गरज ती कशाची लागणार ? माझा रामराय समर्थ आहे.’

‘कुळकर्ण्याच्या मनांतील संशय नाहीसा झाला नाहीं. पण बुवा पंका आहे, त्यापुढे

आपली मात्रा चालणार नाहीं, हें मात्र तो समजून गेला.

रामदासीबुवांनी माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न करीत असतांना फारच सावधपणा ठेवला होता. संध्याकाळीं रानांतून आल्यावर गुराखी मुलें देवळांत जमत, रामापुढे आलेल्या पदार्थातून वगळून ठेवलेल्या खारका, शेंगा, गूळ या वस्तु मुलांना वाटल्या जात. बुवा या पोरांशीं मात्र मोकळेपणानें बोलत. ‘आज तुझीं गुरें कोणत्या डोंगरावर गेलीं होतीं ? तिकडे लांडग्यांची भीति आहे का ? तुझीं गुरें किती ? दूध किती निघते ?’ अशा आस्थेने विचारपूस करणारा मिळाल्यावर मुलें मोठ्या प्रेमानें सर्व सांगत. कचित् एखाद्या दिवशीं ‘गांवचा पाटील कोण आहे ? गांवांत प्रमुख माणसे कोण ? हे काळे पोलिस कशाला येतात ?’ असें विचाराचें. मोकळ्या मनाचीं मुलें सर्व माहिती देत. ‘कान्ह्या भिळ गंगाराम पाटलाकडे येतो. त्याला धरण्यास हे शिपायी येतात.’ इत्यादि गोष्टी मुलें सांगत.

एक दिवस बुवांनी गंगाराम पाटलांच्या मुलाचा हात सहज पाहिला आणि ऐकीव माहितीच्या आधारावर त्याला म्हटले, “तुला दोन आया आहेत. नाहीं रे ? तुम्ही तीन भावंडे. तुझ्या थोरल्या वहिणीचिं लघ झालंय, होय ना ?” मुलाला हें ऐकून मोठें नबल वाटले, त्यानें हें वृत्त ‘बापास जाऊन सांगितले. हात पाहून ज्योतिष सांगणारा भेटल्यावर ‘माझा हात पाहा’ असें कोण म्हणणार नाहीं ? साधारणपणे तो एक नादच असतो साणसांना !

दुसऱ्या दिवशीं गंगाराम पाटील राम-मंदिरांत आले. ‘माझा हात बघा कीं जरा’ अशी त्यांनी बुवांना विनंति केली. बुवांनी प्रथम आढेवेढे घेतले. दुसरेच विषय काढले. शेवटीं ‘उद्यां सकाळी या, मग हात पाहतो? असें सांगितले. बुवांच्या बोलण्याचालण्यांतील गंभीरपणाचा पाठलांच्या मनावर फारच चांगला परिणाम झाला. दुसरे दिवशीं सकाळीच पाटील बुवांच्याकडे आले. बुवांनी बराच वेळ त्या हातावरील बुध, गुरु, शुक्र यांचे उंचवटे पाहिले. आडव्या उभ्या रेघांचे जाळे निराखिलें. निरानिराळ्या बोटांवरचीं व मुठीवरचीं इतर चिन्हे हात पालथा उताणा करून न्याहाळली. शेवटी, ‘चांगला आहे की पाटील तुमचा हात’ एवढेच सांगून ते स्वस्थ राहिले. एवढ्यानें ऐकणाऱ्याच्या मनाचे समाधान कसें होणार! पाठलांनी ‘असें काय? नीट सांगा ना महाराज!’ असें पुन्हा पुन्हां विनवल्यावर बुवा हळूच म्हणाले, ‘पाटील, तुम्हांला संतति, संपत्ति चांगली आहे. संसारसुखाहि लागेल. पण तुम्हांला होणारा द्रव्यलाभं चोरांपासून होईल वा झाला असेल. चांगल्या मार्गानें नाहीं.’ ही अंतर्दीची खूण पाठलांना चांगलीच पटली. त्यांची डृष्टशङ्का रामदासी बुवांवर बसली.

आतां पाठलांच्या घरून दोन्ही वेळां बुवांकरितां गाईचें दूध येऊं लागलें. देवा-पुढचें धान्य नी पैसे मिळत असल्यामुळे संतुष्ट झालेला बाळंभट पुजारी हा दशम्या करून आणून देत असें. यामुळे खाण्यापिण्याची पंचाईत नाहीशी झाली. गांवांत मानसन्मानही बराच वाढला.

पांच पंचवीस नमस्कार घेण्याकारितां थांबल्यावांचून रस्त्यानें जाणें कठीण झालें. भजन व पोथी यांना दाटी होऊं लागली. एकंदरींत रामदासबुवा हे खरे साधू, साक्षात्कारी संत आहेत, अशी लोकांची भावना झाली. अंतोबा कुळ-कण्यांच्या मनांतील अविश्वासही डळमळला.

कान्ह्यानें त्याच्या मार्गावर असणाऱ्यांची हत्या किती अमानुषपणे केली, त्या भयंकर वार्ताही कानावर येत. श्रीदासगणूंच्या सर्वेच गुत हेर म्हणून नेमलेल्या दोघांस कान्ह्यानें यमदसनास पाठबल्यांचे समजले होतें. त्यांतील मलकप्पा नागप्पा या वाध्याच्या वेषानें हिंडणाऱ्या शिपायास तर कान्ह्यानें कुप्हाडीनें सरपणासारखा तोडला होता. मृत्यूची ही धाड केव्हां कोसळेल, याचा मुळीच नेम नसल्यानें जीव नेहमीं टांगणीला लागल्यासारखा असे. लोकांची फसवणूक करावी लागते आहे नी मरणाची तलवार सदैव डोक्यावर टांगलेली आहे; याला कारण ही पोलीसची नोकरी. बुवांनीं प्रत्यहीं देवाची प्रार्थना करावी, कीं—

नको नोकरी ही मला पोलिसाची।
बहू भ्रष्टवी कष्टवी चित्त साची॥
मला त्यांतुनीं सत्वरीं सोडवावै॥
रमानायका, चित्त माझ्या वसावै॥

एक दिवस कान्ह्या भिळ गंगाराम पाठलाकडे रात्रीचा आला आणि त्यांने पाठलास विचारले—

‘तो रामदासी कोण आहे, पाटील?’
‘तो चांगला साधु आहे, नाईक त्वाला मुळीच त्रास देऊं नका,’

‘साफ खोटै ! तो पोलिस आहे. मी पक्की माहिती काढली आहे. चला आपण त्याच्याकडे जाऊं.’

दोघेजण राममंदिरांत आले. कान्ह्याच्या हातांत दारु ठांसलेली तोळ्याची बंदूक होती. पाटलांनी बुवांना जागें केले.

कान्ह्याची ती काळी कुळकुळीत, पिळदार वांध्याची, ठेंगणी, उग्र मुद्रा असलेली, पुष्ट शरीराकृति पाहतांच बुवांचे धाँबै दणाणले. प्रत्यक्ष काळ मृत्यु-पाश घेऊन उभा आहे, असें वाटले. भीतीने जिवाचा थरकांप थरकांप झाला. कान्ह्याने दरडावून विचारले, ‘कोण आहेस तू ? तुझं नांव गणेश दत्तात्रय सहस्रबुद्धे. तुझा बक्कल नंबर ७२७ खरें आहे कों नाहीं ? बोल ! ’

कान्ह्याने वित्त बातमी मिळवलेली पाहून बुवा त्याहि स्थिरीत आश्रयाने थक्क झाले. आपल्या जोडीदाराची याच दरोडेखोराने नुकतीच काय दशा केली आहे, तेही आठवले. जीविताची उरली सुरली आशा ही नष्ट झाली. तोंड भीतीने कोरडे पडले. छाती धडधडूळ लागली. मुखावाटे शब्द उमटेना. कान्ह्याने पुन्हा दरडावतांच दासगणू चांचरत अडखळत म्हणाले, ‘बाबा, मी वाई साताच्या कडला पांडव वाडीचा राहणारा आहे. तू हैं पोलीस बिलीस काय म्हणतोस हैं मला माहीत नाही. समर्थाच्या जन्म-भूमीचे दर्शन घ्यावें म्हणून जांबेस गेले. परत येतांना आमच्या गांवाकडे प्लेग असल्याचे कळले म्हणून येथें राहिले. माझें आयुष्यच सरले असले तर तू काय करणार ? मार तुझ्या मनांत आहे तर. मी

आंत जाऊन रामाच्या पायावर डोकं ठेवतों. मागून तुझी बंदूक चालव.” असें म्हणून कान्ह्याच्या होय, नाही, म्हणण्याची वाट न पहातां रामदासीबुवा भर्दिशी गाभाच्यांत आले. प्रभु रामचंद्रास घट मिठी मारली आणि दीनपणे म्हणाले, “रामा, तुझ्या पदरांत आहे. योग्य वाटेल तें कर.” पायावर मस्तक टेकले व बुवांचे भान हरपल्यासारखे झाले. अत्यंत भयाने थोडी मूळ्याची आली म्हणा ना !

मृत्युच्या भीतीने मिठी मारलेस्या मार्कंड-यमपाशांतून सोडणारे भगवान् शंकर ज्याचे ध्यान प्रेमाने करतात तो जानकीपति रामराय पदनताची उपेक्षा कशी करील ? कान्ह्या मिळास काय वाटले कुणास ठाऊक ! रोखलेली बंदूक मारें घेऊन तो तसाच परत फिरला. मंदिराच्या बाहेर आल्यावर त्याने पाटलांना बजावले, “या बुवास गांवांतून जाऊं देऊं नका. मी पुन्हा एकदां शोध काढ्यावै येतों.” कान्ह्या गेल्यावर मंदिरांत जाऊन लोकांनी बुवास सावध करून गाभाच्याबाहेर आणले.

श्री दासगणूनी यानंतर वरिष्ठांस गुस्पणे पत्र लिहून कळवले की ‘माझ्या विषयीं लोकांस संशय आला आहे. तरी युक्तीने त्याचे निराकरण करावै.’ त्या प्रमाणे लवकरच एक दिवस श्री. मारुती पंढरीनाथ या नांवांचे एक पोलिस इंस्पेक्टर लोणीस आले आणि इकडे तिकडे तपास करून स्वारी मंदिरांत आली. बुवांच्या सच्चेपणाविषयीं संशय दासवून फरारी माणसाची तपासणी करतात, तरी बुवांची अंगझडती घेऊन ते पाटलास म्हणाले, ‘हा कान्ह्याचा

हस्तक असावा ! पांडववाडीकडे आम्ही
याचा तपास करतो. तोंपर्यंत यास हल्दं
देऊ नका.' या प्रकारानें उरल्यासुरल्या
लोकांच्याहि मनांतीलः संशय पार नाहींसा
झाला.

एकदां लोणीपासून जवळच गंगाराम
पाटलचें गुन्हाळ लागावयाचें होतें. त्यांनी
हात जोडून रामदासीबुवांना विनंति केली.
‘महाराज, आपण आले पाहिजे. नाईकहि
येणार आहेत.’ बुवांनी उत्तर दिले,
‘मला ब्राह्मणाला कशाला बोलावता?
नाईकाला (कान्ह्या भिळाला) जेवणावळ
म्हणजे वेडेवांकडे शिजणार! अशा
ठिकाणी मीं येणे बरे नाही. परत येतांना
एकादा ऊस आणा म्हणजे झालं.”

कर्तव्याला अनुसरून दासगणांनी
‘कान्ह्या भिळ अमुक ठिकाणी अमुक
वाजतां येणार आहे. तरी योग्य ती
व्यवस्था व्हावी.’ असें वर कळवले.
त्याप्रमाणे पन्नास पोलिसांनी जन्याच्या
वाडीस गराडा दिला. गोळीबार सुरु
झाला. कान्ह्याला पकडण्यास पोलीस
आले आहेत असें कळतांच पाटलाची
तिरपीट उडाली ते तसेच धांवत मंदिरांत
आले. आणि बुवांस म्हणाले, ‘महाराज,
नाईकाला शिपायांनी घेरले आहे. नाईक
यांतून सुटावें म्हणून रामाची प्रार्थना
करा. आपल्या आशीर्वादाशिवाय नाई-
कांना यश येणार नाही.’

इकडे पोलिसांनी घेरलें तरी कान्हा
डगमगला नाहीं. तो हाडाचा शूर होता.
तो एका टेकडीवर चढून गेला. उभयपक्षीं
गोळ्या झाडूं लागल्या. शेवटीं त्यानें त्या
टेकडीवरील गवत पेटवलें आणि त्या धुराळ्या
लोटांतून मोठ्या छातीनें पोलिसांचा वेढा

फोडून तो निघून गेला. या झटापटीत कान्ह्याचे कोणीच दगावले नाही. चार पोलीस मात्र ठर झाले. कान्ह्या सुखरूप निसटला तो रामदासी बुवांच्या कृपेनेच, अशी भाबड्या पाटलाची ठाम कल्पना झाली.

पुढे कांहीं दिवसांनी लोणीस आला
असतांना कान्हा पाटलास म्हणाला,
'पाठील, हा रामदासी पोलीसच आहे
रे !' पाटलास आतां जरा बळ आले
होते. ते म्हणाले, 'वेड लागलंय कीं
काय तुला, नाईक ? त्यांच्या आशिर्वादानै
त्या दिवशी तूं जिवानिशीं सुटलास पोलि-
सांच्या हातून ! तूं त्यांना पोलीस म्हण.
यण त्यादिवशीं त्यांना तुझा साथीदार
म्हणून एका पोलीस इन्स्पेक्टरनै
किती छळले ! त्यांना शिव्या काय
दिल्या, अंगशडती काय घेतली ! मी मध्ये
पडलो म्हणून मारहाण तरी झाली नाही.
बापडा सात्विक ब्राह्मण ! देवदेव करीत
राहिला आहे. त्यांच्या पाठीस कांग-
तोस उगीच ?'"

कान्ह्या भिळाचें समाधान झाले असें
दिसले. तो पाटलासह दर्शनाकरितां म्हणून
मंदिरांत आला. पायां पडत असतांना
बुवांच्या पायांवरील वहाणांचे घडे पाहून
कान्ह्याचा संशय पुन्हा बळावला. रामदासी
बुवांकडे निरखून पाहात तो म्हणाला,
“ बुवा, तुमच्या पायांवर तर पोलिसी
वहाणांचे घडे दिसताहेत ! ” बुवा मनांत
चरकलेच. पण प्रसंगावधान राखून त्यांनी
उत्तर दिले, “ आमच्या कोंकणांत आम्ही
वहाणाच धालतो बाबा ! ” हे उत्तर
कान्ह्याला योग्य वाटले, त्याने लपून
नमस्कार केला आणि गळ्यांतील सोळा

तोऽव्यांचा सोन्याचा सात पदी गोफ श्रीदासगणूच्या पायावर ठेवून तो म्हणाला, 'महाराज, क्षेणत्या इन्स्पेक्टरने दुम्हांला शिव्या दिल्या, सांगा! पंधरा दिवसांतच त्याचा मुडदा न पाढीन तर मिळाऱ्या पोटचा म्हणवणार नाही!'

यावर दासगणू म्हणाले, 'हे बघ माझ्याकरतां कोणाला मारू नकोस! त्याला संशय आला, म्हणून त्यांने तसें केले. मागें तू नव्हती का बंदूक रोखलीस? आपल्या कपाळीं असतील ते भोग भोगलेच पाहिजेत. तुझा हा गोफही मला नको. मला याचा काय उपयोग? तू आपला हा परत ने.' पण कान्ह्या तो परत घेईना. तेव्हां श्रीदासगणूनी तो तेथेच पाठलाऱ्या स्वाधीन करून 'यांतले तीन पदर वाळंभटास द्या आणि वाकीचे मोळून मोडकलीस आलेल्या या मंदिराची डागडुजी करा! असें शपथ घालून सांगितले. पाटील ब कान्ह्या दोघेही थक झाले. ही निरिच्छ वृत्ति उसनी वा वरपांगी नव्हती. ती त्यांच्या हृदयाची सहजवृत्ति होती. पैसा न खाणे, हा जेथें केवळ अपवाद आहे, त्या पोलिस खात्यांत नोकरीस राहूनही अशा द्रव्याची इच्छाहि दासगणूनी कधी केली नाही.

कान्ह्या मिळाला पकडणे कठीण आहे, असें अनुभवास आल्यावर सरकारच्या मनात एक निराळाच विचार आला. कान्ह्या मिळ हा श्री दासगणूच्या समोर वराच वेळ येतो, असें पाहून वरिष्ठ अधिकाऱ्यकडून दासगणूला आशा झाली की, 'तुम्हांस एक सहावारी पिस्तुल देण्यांत आले आहे. त्यांने कान्ह्यास जायबंदी करून

पकडावै. त्यांत त्याच्या जिवाला धोका झाला तरी अडचण नाही. माणिक दौँडीच्या ठाण्यावर शक्य तितक्या लवकर घेऊन सामान स्वाधीन करवून घ्यावै. त्याप्रमाणे श्रीदासगणू कांहींतरी निमित्त काढून मोळ्या युक्तीने लोणीच्या बाहेर पडून माणिक दौँडीस आले. तेथें त्यांना सहावारी पिस्तुल, काढतुसें, सहामाहीचा पगार भत्ता, उत्तम बातम्या पुरवल्याबद्दल पारितोषिक आणि कान्ह्या मिळ सांप डतांच एकदम दोन जागा वर बढतीचें आश्वासन असें सर्व मिळाले.

हे सर्व घेऊन दासगणू मिरजगांवांत आले. तेथील सरकारी दवाखान्यावर त्यांचे एक जिवलग स्नेही (श्री. अण्णाजी पांडुरंग वार्षांकिर कुळकर्णी) डॉक्टर होते. श्रीदासगणूनी मनाशीं विचार केला, 'मी ब्राह्मण. कोणाच्या रक्तानें आपले हात रंगवणें, हे चांगले नाही. त्यांतून निशाण मारतांना माझी गोळी एकदांही टारजेटास लागली नाही. फुकटचा पगार खातो, नालायक आहे, अशी वरिष्ठांची वोलणी मीं वरचेवर खालीं आहेत. अशा परिस्थितीत कान्ह्यावर झाडलेली गोळी त्याला लागेलच कशावरून? गोळी चुकतांच कान्ह्या आणि त्याचे साथीदार माझा जीव घेतल्यावांचून राहणार नाहीत. तेव्हां कसेंही करून आतां हा प्रसंग टाळलाच पाहिजे.' त्यांनी ही सर्व परिस्थिति आपल्या डॉक्टर मित्रास सांगितली.

डॉक्टर म्हणाले, 'गणपतराव, कांहीं चिंता करू नका. मी माझ्या अधिकारांत एक महिनाभर तुम्हांस रोगी म्हणून येथें ठेवूं शकतो. मात्र बाहेर फारसे हिंदू नका. आणि हजामत करू नका.'

डॉक्टरांनी दासगणूंचे नांव रोगी म्हणून नोंदवले आणि 'गणेश दत्तात्रय हा आजारी झाल्यानें त्याला येथे ठेवून घेतले आहे. त्यांच्याजवळील जोख-मीचे साहित्य, कागदपत्र व पोलिशी गणवेश ठाण्यावर परत पाठवीत आहे' असे वर कळवले. वरिष्ठांकडून तांतडीनें उत्तर आले की, 'गणेश दत्तात्रय हा आमचा फार महत्वाचा माणुस आहे. त्यास नगराच्या मोठ्या दवाखान्यांत नेण्यास आम्ही समक्ष येत आहोत.' वरिष्ठ येण्याच्या सुमारास डॉक्टरनें दास-गणूंस कांहीं औषध दिले. त्यामुळे त्यांना बराच ताप चढला. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी दासगणूंना नगरास नेण्याचे निश्चित केले. आतां मात्र या संकटांतून कर्से पार

पडावे, तें समजेना, पण परमेश्वर कृपेने दासगणूंना पुन्हां या संकटांत पडावे लागले नाही.

श्री. नानासाहेब चांदोरकरांच्या ओळखीचे श्री. बोस नांवाचे एक डॉक्टर नगरास नुकतेच बदलून आले होते. श्री. नानासाहबांकडून येथे वशिला लागला. त्यांने 'या माणसाचे हृदय अशक्त झाले आहे. कोणत्याहि धोक्याच्या जागीं पाठविण्यास हा अयोग्य आहे' असा अधिकृत दाखला श्री दासगणूंना दिला. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांचा निरूपाय झाला. आणि दासगणूंची नेमणूक पुन्हा जामखेडास झाली. अशा रितीने श्रीदासगणूंच्या पुरतें तरी तें प्रकरण समाप्त झाले.

● दास्य दे हरि तुझ्या चरणांचे ।
कीर्तन श्रवण आचरणाचे ।
दे अनन्य हृदयीं स्मरणाते ।
हैं न देशी, तरी दे मरणाते ॥

—वामन पंडित

ए. आर. सावंत ऑन्ड ब्रदर्स
इदू, मंगळदास मार्केट समोर, मुंबई नं. २.

ARSA
PRODUCTS

✽ होजियरी ✽ तयार कपडे ✽ फर्निशिंग फॅब्रीक्स

व इतर सर्व तज्ज्ञेच्या कापडाचे व्यापारी

रिटेलर्स व होलसेलर्स टे. नं. २२८४४

श्रीसाईवावांची भूपाळी

[चालः—नमने वाहुनि स्तवने]

जय जय सद्गुरु साईनाथा । भावें करि वंदन
भाविक, भावें करि वंदन ।
भारतभूषण, दीनदयाला । अनंत गुणनंदन ॥ १ ॥
संतशिरोमणि लोकमंगला । जनता जर्गि वदली
सदोदित, जनता जर्गि वदली ।
काय माधुरी ठार्यि तुझ्या ती । आकर्षक बनली ॥ २ ॥
परमानंदीं परब्रह्म तैं जाणुनि योगेश्वर
मुनिवरा, जाणुनि योगेश्वर ।
दिव्य तपस्या सफल जाहली जन्मुनि देहीं नर ॥ ३ ॥
विस्मयदायक चमत्कार ते । दाविसि जनसंकटीं
अनुभव, दाविसि जन संकटीं ।
जनक जननि ते धन्यपावली कुलदीपै कष्टी ॥ ४ ॥
तुझ्या दर्शना विविध देशिंचे । मेघासम धांवत
शिरडिस, मेघासम धांवत ।
गृहिणीसह सुतपरिवारे जन येती वा, हांसत ॥ ५ ॥
तुझ्ये लेकरूं शरणागत हैं । आळवि तैं बाबा
तवपदा, आळवि तैं बाबा ।
तात माउली वाली अमुचा । पाहा मज बाबा ॥ ६ ॥
पुण्य महात्मा पुण्यश्लोक तूं भुविं या अवतरला
प्रभुवर भुविं या अवतरला ।
जर्नि दुःखांचा विविध ताप तो नाशाया सजला ॥ ७ ॥
शिरडी नव्हे तैं वृदावन कीं । पुण्यभूमि सजली
निरंतर, पुण्यभूमि सजली ।
कृष्णरूप साईस देखुनी आनंदे भरली ॥ ८ ॥
अनंत दुःखे भोगुनि । जन हैं विषमय संसारीं
अशाश्वत, विषमय संसारीं ।
येऊनि त्वत्पदि शांति मिळविती । नामामृत सागरीं ॥ ९ ॥
शरणागतिचा भाग्यविधाता जन-मर्नि साइ वसो
अखंडित, जनमर्नि साइ वसो ।
धन्य धन्य ती पुण्यकृपा तव भक्ताभ्युदयिं असो ॥ १० ॥

कवि—पंडित श्रीपाद के. टाकळकर शास्त्री